

Κομμουναλισμός και ελευθεριακός δημοτισμός

Περιοδικό Ευτοπία, τεύχος 26/ Δεκέμβρης του 2018

Ζώντας για τα καλά στην εποχή του γενικευμένου κονφορμισμού, με τα μεγάλα κοινωνικά και οικολογικά προβλήματα σε πλανητικό επίπεδο να δημιουργούν συνθήκες στα άκρα για την ανθρώπινη και μη ανθρώπινη ζωή, συχνά τα κινήματα αναζητούν θέσεις στο επίπεδο της θεωρίας αλλά και τις πράξης, του λέγειν και του τεύχειν, που θα μπορούσαν να υποστηρίξουν τη θέσμιση μιας κοινωνίας σε αρμονική συνύπαρξη με τη φύση, που θα πραγματοποιεί σε κάθε στιγμή της καθημερινής ζωής την ελευθερία, την ισότητα και την αδελφότητα. Στα πλαίσια της συζήτησης που τις τελευταίες δεκαετίες έχει ανοίξει σε παγκόσμιο επίπεδο για τη δυνατότητα της δημιουργίας μιας ελευθεριακής οικολογικής κοινωνίας, κινείται και το παρόν άρθρο, στο οποίο δεν στοχεύω να συνταγογραφήσω ως κοινωνιολόγος τις λύσεις του προβλήματος, όπως συνήθως περιγράφεται στα εργαστήρια των “μηχανικών” της κοινωνίας σε κυβερνητικούς ή μη κυβερνητικούς θεσμούς, πανεπιστημιακά ή μη ερευνητικά ιδρύματα. Η απελευθέρωση της κοινωνίας/φύσης από τον ιεραρχικό έλεγχο των συνθηκών τους δεν μπορεί να είναι έργο των ειδημόνων, των επιχειρήσεων, της πολιτικής και κρατικής γραφειοκρατίας, των ταγών του θεάματος, αλλά θα είναι έργο των ίδιων των ανθρώπων που θα αμφισβητήσουν την προσχώρηση τους στις αλυσώσεις του κεφαλαίου, του κράτους και του θεάματος, τις ετερόνομες συνθήκες της θέσμησης της ζωής τους, θα στοχαστούν και κυρίως θα περπατήσουν τους δρόμους που θα τους οδηγήσουν στην ελευθερία. Οι δρόμοι αυτοί οφείλουν να είναι ανοιχτοί διαρκώς στη διερώτηση, να διαμορφώνονται ελεύθερα από αυτούς που θα τους περπατήσουν να μην είναι τα υποσχόμενα “βασιλεία της ελευθερίας” των εκάστοτε πρωτοπόρων και πρωτοποριών. Όπως λέει κι ένα σύνθημα στην Τσιάπας, τους δρόμους αυτούς τους περπατάμε ρωτώντας.

Στο άρθρο αυτό θα προσπαθήσω να σχεδιάσω έναν Χάρτη προταγματικών θέσεων, πάνω στις οποίες ως ενεργοί πολίτες θα μπορούσαμε να θεμελιώσουμε τις βάσεις μιας κομμουναλιστικής κοινωνίας, δηλαδή μιας ελευθεριακής κοινωνίας που θα αναδύεται από τη συνομοσπονδία των ελευθεριακών δήμων, όπως αυτοί θα θεσμίζονται από το συντονισμό των διαδικασιών λήψης αποφάσεων των πολιτών σε τοπικό, περιφερειακό, εθνικό και διεθνικό επίπεδο, από τη γειτονιά, στη συνοικία, στην πόλη και πιο πέρα. Κάθε Χάρτης γενικά αποτυπώνει το χωροχρονικό ανάγλυφο μιας περιοχής αλλά και τα δυναμικά – χαραγμένα ή μη – μονοπάτια που τη διασχίζουν. Η γνώση ενός χάρτη, δεν σημαίνει και απόλυτη γνώση του χωροχρόνου που αποτυπώνει, αφού αυτός σχεδιάζεται ή αλλιώς αυτοθεσμίζεται διαρκώς ως τεύχειν από τα άτομα που θα περπατήσουν, θα παρατηρήσουν, θα στοχαστούν και θα αναστοχαστούν, πάνω στα μονοπάτια του. Ένας Χάρτης επομένως έχει τη δική του Ιστορία, αναδύεται από τη συνάρθρωση του κοινωνικού-ιστορικού και του ριζικού φαντασιακού των ενεργών ανθρώπων, υλοποιείται και εξελίσσεται μέσα από τις πράξεις τους. Ευτυχώς για εμάς ο κομμουναλισμός, η άμεση δημοκρατία, ο κοινοτισμός, οι συνομοσπονδίες και δυνατότητα αυτοθέσμησης κοινωνιών ελευθερίας, δεν είναι κάτι πρωτόγνωρο. Από την αρχαιότητα οι άνθρωποι σε διαφορετικές περιόδους και τύπους, προσπάθησαν και κατάφεραν τέτοιες θεσμίσεις. Και αυτές οι ανθρώπινες στιγμές της κοινωνικής δημιουργίας χαρτογραφήθηκαν από διάφορους στοχαστές-πολίτες του κόσμου.

Για τον σχεδιασμό του Χάρτη που παρουσιάζεται εδώ βασίστηκα στις ιδέες και στις αναλύσεις δύο αγαπημένων επαναστατών στοχαστών του 20ου αιώνα, τον Κορνήλιο Καστοριάδη και τον Μάρρεν Μπούκτσιν. Οι ζωές τους, οι επιλογές τους, οι αγώνες τους, η διατύπωση των διακριτών τους προταγμάτων για την κοινωνική απελευθέρωση έχει πολλές αναλογίες όπως φυσικά και διαφορές. Μαρξιστές στα νιάτα τους, μέλη κομμουνιστικών νεολαιϊστικών ομάδων αρχικά, θα αμφισβητήσουν το μαρξισμό ως κλειστό δογματικό σύστημα, που υποστηρίζει τον ολοκληρωτισμό, θα τοποθετηθούν κριτικά απέναντι στα κομμουνιστικά συστήματα, θα μιλήσουν για την

προσχώρηση των οργανώσεων της εργατικής τάξης στον καπιταλισμό και θα αμφισβητήσουν την πρωτοπορία της, θα περιγράψουν τις συνθήκες της σύγχρονης παγκόσμιας κοινωνίας των ιδιωτών καταναλωτών, θα θεωρήσουν το οικολογικό πρόβλημα ως κοινωνικό πρόβλημα, θα δουν και θα μιλήσουν για τη δυνατότητα απελευθέρωσης μέσα από τη θέσμιση της άμεσης δημοκρατίας στο επίπεδο των δήμων και άλλα πολλά. Προς το τέλος της ζωής τους μάλιστα συναντήθηκαν αλλά και διαφώνησαν στα πλαίσια της έκδοσης του περιοδικού Δημοκρατία και Φύση.

Παρά τη διαμάχη που ξεκίνησε μεταξύ τους στα πλαίσια του περιοδικού Δημοκρατία και Φύση και η οποία είχε οντολογικές βάσεις (ο Καστοριάδης φιλόσοφος της φαντασιακής θέσμισης της κοινωνίας, ο Μπούκτσιν θεμελιωτής του διαλεκτικού νατουραλισμού) η εμβάθυνση στα βασικά συμπεράσματα του έργου τους, μπορεί να μας βοηθήσει να περιγράψουμε τη δυνατότητα της αυτοθέσμισης της κομμουναλιστικής κοινωνίας.¹ Όπως γράφει ο David Ames Curtis “κάθε αναγνώστης μπορεί να σημειώσει σημαντικές περιοχές σύμπτωσης ανάμεσα στις ιδέες του Καστοριάδη και του Μπούκτσιν, ακόμα και αν οι εμφάσεις τους συχνά διαφέρουν και η ορολογία τους μερικές φορές συγκρούεται.” Αναζητώντας τις μεταξύ τους συμπτώσεις, προσπαθώντας να μην πέσω στο πειρασμό οποιασδήποτε διαλεκτικής σύνθεσης τους, ακυρώνοντας έτσι την πολυεπίπεδη και πολλαπλή συνεισφορά τους τόσο με την κριτική τους στην ιεραρχική κοινωνία όσο και με τα διακριτά προτάγματα τους, θα προσπαθήσω σκιαγραφήσω τα δυνητικά μονοπάτια όπως αυτά περιγράφονται από τους Καστοριάδη/ Μπούκτσιν για την θέσμιση της κομμουναλιστικής κοινωνίας. Ξεκινώντας από την κριτική τους στην σύγχρονη ιεραρχική κοινωνία, το κράτος και την εξουσία, θα περάσω στη διατύπωση των βασικών βημάτων που θα οφείλαμε να περπατήσουμε προς την κοινωνική θέσμιση του ελευθεριακού κομμουναλισμού, στους δήμους, την οικονομία, την εργασία, την κουλτούρα και την παιδεία.

A. Κριτική των σύγχρονων ιεραρχικών κοινωνιών

Οι κοινωνίες του γενικευμένου κονφορμισμού περνάνε μια περίοδο παρατεταμένης κρίσης, όχι με την έννοια μιας επικείμενης οικονομικής, πολιτικής ή άλλης κατάρρευσης αλλά με την έννοια πως οι δύο βασικοί πυρήνες του κυρίαρχου φαντασιακού τους κλονίζονται. Ο ένας πυρήνας αφορά τη φαντασιακή σημασία της απεριόριστης μεγέθυνσης και ψευδορθολογικής κυριαρχίας του καπιταλισμού πάνω στην ανθρώπινη και μη ανθρώπινη ζωή. Ο άλλος πυρήνας αφορά την νεωτερική φαντασιακή σημασία για την δυνατότητα των ανθρώπων να θεμελιώσουν τις βάσεις μιας κοινωνίας ελευθερίας ισότητας και αυτονομίας. (Καστοριάδης 1991β: 221) Οι σημερινές κοινωνίες βρίσκονται σε κατάσταση αποσάθρωσης και αποσύνθεσης με την οικολογική κρίση να απειλεί την ανθρώπινη και μη ανθρώπινη ζωή, την ανισότητα στην κατανομή των πόρων μεταξύ πλουσίων και φτωχών λαών να διευρύνεται, το εμπόρευμα και τη λογική του να αποικίζει κάθε

¹ Τον Σεπτέμβριο του 1996 ο Μπούκτσιν με ένα πύρινο γράμμα του στη συμβουλευτική επιτροπή του περιοδικού Democracy and Nature θα περιγράψει τις διαφορές του με τον Φωτόπουλο και τον Καστοριάδη στη μεθοδολογία που ακολουθούν όσον αφορά α) τα “φαντασιακά” του Καστοριάδη, β) την αντίθεση αυτονομίας-ελευθερίας, γ) την αντικειμενική βάση της ηθικής, δ) τη φύση της ιστορικής εξέλιξης και άλλα. (Bookchin/Biel 1996) Στην ίδια επιστολή ο Μπούκτσιν θα χαρακτηρίσει την θέση του Καστοριάδη μεταμοντέρνα και εξαιρετικά υποκειμενιστική, ανιστορική, σχετικιστική με σοσιαλδημοκρατικό προσανατολισμό. Θα αναφερθεί επίσης αρνητικά για τη θέση του Καστοριάδη σε σχέση με τη θεωρία των παραδειγμάτων του Κουν, τη διαλεκτική, την άρνηση του εργατικού ελέγχου, την εξειδανίκευση της πόλης της Αθήνας και άλλα. Δυστυχώς στα πλαίσια του άρθρου αυτού δεν γίνεται να εξεταστεί μία προς μία η κριτική του Μπούκτσιν. Όμως θεωρώ και όσοι γνωρίζουν το έργο του Καστοριάδη θα συμφωνήσουν γενικά, πως η κριτική του Μπούκτσιν ήταν μεροληπτική και άδικη. Πιθανά να εκκινούσε από την κόντρα του με τον Φωτόπουλο, εκδότη του περιοδικού Δημοκρατία και Φύση. Για την κριτική του Μπούκτσιν στον Καστοριάδη βλέπε Bookchin/Biel 1996. Για μια απάντηση σε αυτή την κριτική βλέπε David Ames Curtis 1997. Ο Curtis που ήταν επιμελητής της έκδοσης του Καστοριάδη στις ΗΠΑ και σε ένα άρθρο του, μας πληροφορεί πως ο Μπούκτσιν κάποια στιγμή αργότερα θα στείλει στον Καστοριάδη ένα γράμμα συμφιλίωσης όπου θα γράφει πως οι θέσεις του Καστοριάδη χρειάζονται περισσότερη εξέταση, κάτι που δεν μπορεί να κάνει λόγω της αρρώστειας του και άλλων προτεραιοτήτων. Για την ύπαρξη αυτού του γράμματος βλέπε David Ames Curtis 2006α και 2006β.

γωνιά της καθημερινής ζωής των ανθρώπων και της φύσης, τον οικονομίστικο ορθολογισμό της παραγωγικής και της καταναλωτικής μεγέθυνσης να κυριαρχεί στο κοινωνικό-ιστορικό αλλά και το ριζικό φαντασιακό των ανθρώπων. Οι άνθρωποι σταδιακά μετά τη δεκαετία του '50 μετατρέπονται σε ανώνυμους πωλητές και καταναλωτές, μετρώντας τις ηθικές αξίες και τα ιδανικά τους σε χρηματικά ισοδύναμα στην αγορά, απογυμνώνοντας έτσι την κοινωνία και τη φύση από την ποικιλόμορφη διαφοροποίηση τους, όπως αυτή αναδύεται από τη μοναδικότητα κάθε ανθρώπινου και μη ανθρώπινου όντος. (Bookchin 1992: 242) Το χρήμα γίνεται ο καθρέφτης της ευτυχίας των ανθρώπων, πάνω στον οποίο αντανακλούνται όλες οι φαντασιακές του σημασίες. Το βασικό μότο της εποχής του γενικευμένου κονφορμισμού “είναι το “βγάλε φράγκα”, “μεγεθύνσου ή πέθανε” ή εναλλακτικά “αγόρασε ή πέθανε” και τα “οικονομικά “κριτήρια” τοποθετούνται σε κεντρική θέση στην αξιολόγηση των ανθρώπων.” (Καστοριάδης 1998: 19, Bookchin 2016: 152)

Η καθολική επικράτηση του καπιταλιστικού φαντασιακού, που οδηγεί στην μαζική παραγωγή ιδιωτικοποιημένων ατόμων έχει βασικά χαρακτηριστικά: την ατονία, την έκλειψη της κοινωνικής και πολιτικής αμφισβήτησης, την απάθεια, τον κυνισμό, την ιδιωτικοποίηση, τη βίαιη επιδίωξη της αύξησης της κατανάλωσης δηλαδή την κυριαρχία του φιλελευθερισμού (Καστοριάδης 1992: 166-7) Αυτός ο νέος ανθρωπολογικός τύπος που κυριαρχεί ορίζεται από την απληστία, τη ματαίωση και τον γενικό κονφορμισμό· υλοποιείται μέσα στις μαζικές δομές της τεχνοεπιστήμης, του διαφημιστικού αυνανισμού, της ατομικοποίησης, της διαρκούς και γρήγορης τεχνικής και ηθικής απαξίωσης όλων των προϊόντων, της μεγέθυνσης του πλούτου. Οι άνθρωποι κάνοντας ζάπινγκ από τη μία απόλαυση στην άλλη χωρίς μνήμη και έργο, είναι έτοιμοι να ανταποκριθούν σε κάθε πρόσκληση της οικονομικής μηχανής που καταστρέφει τη βιόσφαιρα για να παράγει τις ψευδαισθήσεις που καλούνται εμπορεύματα. (Καστοριάδης 1997: 415) Γίνονται όργανα της παραγωγής, όπως τα εργαλεία και οι μηχανές, υπόκεινται στις ίδιες διαδικασίες συντονισμού και εξορθολογισμού που επιβάλλει η κοινωνία στη φύση και τα άψυχα τεχνικά όργανα (Bookchin 2016: 149)

Η καπιταλιστική κοινωνία αρθρώνεται γύρω από τέσσερις προστακτικές: συσσωρεύστε, καταναλώστε, εξορθολογίστε, κυριαρχήστε. (Καστοριάδης 2012: 52-53) Οι τέσσερις αυτές προστακτικές έχουν ενσωματωθεί στο ριζικό φαντασιακό των ανθρώπων και γίνονται πράξη από την πλειονότητα τους που προσχωρούν οικειοθελώς στο σύστημα (Καστοριάδης 1981: 20-21) Η προσχώρηση αυτή είναι γεμάτη αντιφάσεις, διακόπτεται κατά διαστήματα από την εξέγερση των ατόμων και αναδύεται από σύνθετες διαδικασίες, που αφορούν την διαμόρφωση των ατόμων.

Δύο σημαντικές από αυτές διαδικασίες είναι η εκπαίδευση στην εξουσία και η δημιουργία μιας οικονομικής ορθολογικότητας των “αναγκών”. Τα άτομα από την παιδική τους ηλικία εκπαιδεύονται σε ένα συγκεκριμένο τύπο σχέσεων προς έναν ορισμένο τύπο εξουσίας. Οι σύγχρονοι θεσμοί εξουσίας δεν θεμελιώνονται θρησκευτικά αλλά στη νέα μορφή του “ιερού” της “γνώσης”. Αυτοί που έχουν την εξουσία στο όνομα της “ιερής γνώσης” – ειδικευμένης, επιστημονικής, τεχνικής – δικαιολογούν την εξουσία τους στον πληθυσμό. Αν μπορούν και το κάνουν, είναι γιατί ο πληθυσμός το πιστεύει γιατί έχει εκπαιδευτεί να το πιστεύει. (Καστοριάδης 1981:22-23) Όμως ο γενικευμένος κονφορμισμός δεν παράγεται από τους επιστήμονες στην εξουσία όπως θέλει ο Φουκώ αλλά από την αλύσωση των ιεραρχιών της επιστήμης, της τεχνικής, του κράτους και του κεφαλαίου.² (Καστοριάδης 1981: 25) Αυτή η μετατροπή του λόγου σε ορθολογισμό, δηλαδή σε ψυχρή λογική για την χειραγώγηση των ανθρώπων και της φύσης, η κυριαρχία του επιστημονισμού επί της επιστήμης, η συνακόλουθη φαντασιακή σημασία της ηθικής

2 Ο Καστοριάδης στο σημείο αυτό χαρακτηρίζει τον Φουκώ παριζιάνο φαρσέρ. Γράφει χαρακτηριστικά “Είναι πολύ εύκολο να ξοφλάς με αυτό το ζήτημα λέγοντας, όπως τελευταία κάποιος παριζιάνος μικρο-φαρσέρ, ότι ο ολοκληρωτισμός είναι οι επιστήμονες στην εξουσία: πράγμα που, φυσικά, συντελεί στη διάδοση και στην ενίσχυση του επικρατούντος ιδεολογικού φανακισμού. Λες κι ο Στάλιν, που όπως αποκάλυψε ο Χρουτσόφ, διεύθυνε τις επιχειρήσεις του σοβιετικού στρατού κατά τον δεύτερο παγκόσμιο πόλεμο, πάνω σε μια σχολική γαιόσφαιρα, ήταν ένας επιστήμονας στην εξουσία.” (Καστοριάδης 1981: 25)

ουδετερότητας των επιστημόνων, η κυριαρχία της τεχνολογίας επί της τεχνικής, αποτελούν το “οπλοστάσιο από άκρως ισχυρά εργαλεία για την επιβεβαίωση της αυθεντίας της τεχνικά καταρτισμένης και κατά βάση, γραφειοκρατικής ελίτ”. (Bookchin 2016: 410)

Τα άτομα όμως εκπαιδεύονται επίσης στην ψευδή οικονομίστικη ορθολογικότητα των “αναγκών”. Ο Καστοριάδης θεωρεί πως “Δεν υπάρχουν φυσικές ανάγκες. Κάθε κοινωνία δημιουργεί ένα σύνολο αναγκών για τα μέλη της και τα μαθαίνει ότι δεν αξίζει να ζει κανείς – και ούτε μπορεί υλικά να ζει – παρά μόνο αν αυτές οι ανάγκες “ικανοποιούνται” κουτσά στραβά.”(Καστοριάδης 1981: 26-7)³ Βέβαια η θέσμιση αυτών των αναγκών “ερείδεται” πάντα σε μια στοιβάδα του υπάρχοντος, μέσα στην οποία οι άνθρωποι βρίσκουν, επιλέγουν, επεξεργάζονται, ταξινομούν και συγκροτούν εκείνα τα στοιχεία που τους είναι απαραίτητα για τη σύνθεση των “αναγκών” αυτών.⁴ Ο Μπούκτσιν στα πλαίσια της δικής του οντολογίας θα το θέσει διαφορετικά: “Δεν υπάρχουν “δεινά” στη φύση, ... δεν υπάρχει σπάνη κι ανέχεια, μόνο ανάγκες που πρέπει να ικανοποιηθούν προκειμένου να συντηρηθεί η ίδια η ζωή” (Bookchin 2016: 423 κ.α) Φύση και άνθρωπος, άνθρωπος και φύση βρίσκονται σε έναν αδιάκοπο κύκλο συνεξέλιξης χωρίς όμως ποιοιδήποτε τελικό προσδιορισμό ή αφετηρία της κίνησης. (Bookchin 2016: 410)

Αυτή η ιδιαιτερότητα του καπιταλισμού που έβαλε στο κέντρο των πάντων τις οικονομικές ανάγκες κάνει τα άτομα-ιδιώτες να προσχωρούν στις εκκλησίες των αγορών, μέσω της κοινωνικοποίησης τους στον καταναλωτικό και παραγωγικό ή με μια λέξη οικονομικό ορθολογισμό. Οι εκκλησίες του εμπορεύματος, στις υπεραγορές του θεάματος κουτσά στραβά ικανοποιούν το φαντασιακό τους. “Τα ψευδοπράγματα υπάρχουν, τα μαγαζιά ξεχειλίζουν από δαύτα – και δεν έχετε παρά να δουλέψετε για να μπορέσετε να τα αγοράσετε. Δεν έχετε παρά να είστε φρόνιμοι και να δουλεύετε, έτσι θα κερδίσετε περισσότερα, θα αναρριχηθείτε, θα αγοράζετε περισσότερα, αυτό είναι όλο.” (Καστοριάδης 1981:26- 27) Οι άνθρωποι σπάνια ανασηκώνονται από το επίπεδο του φορολογούμενου ψηφοφόρου, γίνονται παθητικές, ανήμπορες, παρατημένες από τη ζωή προσωπικότητες. Υπάκουοι στρατιώτες σε έναν πόλεμο όλων εναντίον όλων, διαβρώνονται και καταλήγουν στην αδιαφορία για τα κοινά, και στην μανιώδη φετιχοποίηση πραγμάτων όπως τα ψώνια, η μόδα, η εμφάνιση, η καριέρα, η διασκέδαση. Ο εαυτός πλέον μετατρέπεται σε ένα άθροισμα καταναλωτικών συνηθειών και παραγωγικών δεξιοτήτων, ένα νεοφορντικό εργοστάσιο που παράγει πλαστικό και σκατά. “Η αδράνεια γίνεται η μόνη μορφή δράσης με αποτέλεσμα ο “ψηφοφόρος” να υποχωρεί σε μία εσωτερικότητα που δεν έχει την ουσία που καθιστά κάποιον λειτουργικό άτομο” (Bookchin 1992: 9-10)

Τις κοινωνίες των ιδιωτών διευθύνουν η γραφειοκρατία των πολιτικών κομμάτων, η Διοίκηση της κρατικής γραφειοκρατίας, οι μεγαλο-ιδιοκτήτες και η διεύθυνση των μεγάλων εταιρειών, τα αφεντικά και οι διευθύνσεις των ΜΜΕ δημιουργώντας τις σύγχρονες πολιτικές ρεπουμπλικανικές φιλελεύθερες ολιγαρχίες. (Καστοριάδης 2012: 11, 2010: 256-7) Σε αυτές η μοναδική συμμετοχή στην άσκηση της εξουσίας του πληθυσμού περιορίζεται στο πανηγύρι των εκλογών, όπου εκλέγουν αντιπροσώπους χωρίς να μπορούν να ελέγχουν τις πολιτικές επιλογές τους αλλά και τη διοίκηση των κοινών. (Καστοριάδης 2010: 28-29)

Στις φιλελεύθερες ολιγαρχίες οι σύγχρονες πόλεις αποτελούν κέντρα αλληλεπίδρασης αγοραστών και πωλητών που ανταλλάσσουν εμπορεύματα. Ο κοινωνικός ιστός τους μετατρέπεται

3 Στο σημείο αυτό φαίνεται μία αντίθεση του Καστοριάδη με τη σκέψη του Μπούκτσιν που θεωρώ πως έχει να κάνει με τη διαφορετική οντολογία ή αλλιώς κοσμολογία τους. Κατά τη γνώμη μου η Φαντασιακή Θέσμιση του Καστοριάδη και ο Διαλεκτικός νατουραλισμός του Μπούκτσιν μπορούν να συναντηθούν και να συνομιλήσουν στο επίπεδο δύο ζευγών σημασιών τους: του ζεύγους πρώτη φυσική στοιβάδα/ κοινωνική στοιβάδα του Καστοριάδη ή αλλιώς θεσμίσεων πρώτης και δεύτερης τάξης, και του ζεύγους πρώτη/δεύτερη φύση του Μπούκτσιν. Ελπίζω πως τα ερωτήματα που γεννιούνται διαρκώς στις μεταξύ μας συζητήσεις σύντομα θα μπορέσουν να διερευνηθούν και τις συνάψεις αλλά και τις αποστάσεις ανάμεσα στις δύο οντολογίες.

4 Για την σχέση κοινωνικής θέσμισης και πρώτης φυσικής στοιβάδας και της φυσικής έρεσης της κοινωνίας ή πιο απλά της σχέσης ανθρώπου-φύσης βλέπε ενδεικτικά στις σελίδες 327-340 της Φαντασιακής Θέσμισης της Κοινωνίας του Καστοριάδη, εκδόσεις Ράππα 1985.

σε εταιρική επιχείρηση, που διοικείται από αποδοτικούς ειδήμονες και επαγγελματίες που διαφυλάσσουν το “δημόσιο συμφέρον” και περιφρουρούν την “τάξη”. Η συμμετοχή των πολιτών στα κοινά των πόλεων περιορίζεται στην φορολόγηση τους και στις εκλογές. “Καλός πολίτης” είναι αυτός που υπακούει τους νόμους, πληρώνει τους φόρους, ψηφίζει τελετουργικά για προεπιλεγμένους υποψηφίους, και “κοιτάει την δουλειά του/της”. Η καθημερινή εξουσία, επομένως, βρίσκεται ακριβώς στα χέρια εκείνων των διευθυντικών αντιπροσώπων, όχι στα χέρια των “ψηφοφόρων” τους που ολοένα και περισσότερο αποκτούν το ανώνυμο και το απρόσωπο που τονίζει η λέξη “ψηφοφόρος”. Και όσο λιγότερο δρα ο ψηφοφόρος τόσο καλύτερη γίνεται η ιεραρχική διαχείριση των πολεακών κοινών υποθέσεων. (Bookchin 1992: 9-10)

Η προσχώρηση στην ιεραρχική κυριαρχία των επιχειρήσεων και του κράτους, θέτει επιτακτικά στα κινήματα που αμφισβητούν τους θεσμούς της ετερονομίας μπροστά στο ζήτημα της εξουσίας, της τοποθέτησης των πολιτών απέναντι στο ζήτημα του πολιτικού και της πολιτικής, για την απαγκίστρωση τους από τους ιστούς της παγκόσμιας κοινωνίας του κονφορμισμού. Μολονότι οι Καστοριάδης και Μπούκτσιν αναγνωρίζονται ως στοχαστές του ελευθεριακού κινήματος ακόμα και από τους δριμύτερους των κριτικών τους, έχουν μια διαφορετική από την κλασική αναρχική θέση άποψη για την εξουσία. Στο επόμενο μέρος θα προσπαθήσουμε να την διατυπώσουμε.

Η κριτική στην εξουσία και το κράτος. Το πολιτικό και η πολιτική

Η διερεύνηση της δυνατότητας της δημιουργίας μιας κοινωνίας ελευθερίας κι αυτονομίας, αναγκαστικά οφείλει να σταθεί στο ζήτημα της εξουσίας, την ιεραρχικής ή οριζόντιας θέσμισης της, των φαντασιακών της σημασιών, αλλά και τη συμμετοχή στην άσκηση της, δηλαδή την πολιτική. Για τον Καστοριάδη “Υπήρξε πάντα, και θα υπάρχει πάντα μια διάσταση της κοινωνικής θέσμισης” που είναι υπεύθυνη για την επαναθεμελίωση της τάξης, τη διασφάλιση της ζωής και τη λειτουργία της κοινωνίας από οποιαδήποτε πραγματική ή δυνητική απειλή. Ο Καστοριάδης αυτή τη “ρητή, σιωπηρή, κάποτε σχεδόν ανεπαίσθητη διάσταση που έχει να κάνει με την εξουσία, δηλαδή με τη θεσμισμένη αρχή (ή αρχές) η οποία μπορεί να απευθύνει κυρώσεις και η οποία πρέπει να περιλαμβάνει πάντοτε ρητά τουλάχιστον αυτό που ονομάζουμε δικαστική εξουσία και κυβερνητική εξουσία” ορίζει ως ρητή εξουσία της κοινωνίας ή αλλιώς πολιτικό. (Καστοριάδης 2000: 261-2, 1991β: 154) Αλλά και ο Μπούκτσιν φαίνεται να συμφωνεί με την αναγκαιότητα της ρητής εξουσίας στην κριτική που ασκεί στη CNT και την επανάσταση του '36. “Αν μπορούμε να διδαχθούμε κάτι από το κρίσιμο σφάλμα της ηγεσίας της CNT, είναι πως η εξουσία δεν μπορεί να καταργηθεί – είναι πάντοτε χαρακτηριστικό της κοινωνικής και πολιτικής ζωής. Η εξουσία που δεν βρίσκεται στα χέρια των μαζών πρέπει μοιραία να περιέλθει στα χέρια των καταπιεστών τους” για το λόγο αυτό οι κοινωνικοί επαναστάτες “οφείλουν να αναζητήσουν τον τρόπο με τον οποίο θα δοθεί στην εξουσία μια απτή θεσμική απελευθερωτική μορφή.” (Bookchin 2006β: 105-106)

Η ρητή εξουσία συγχέεται με τρία πράγματα. Η πρώτη σύγχυση αφορά την ταύτιση της ρητούς εξουσίας με το Κράτος. Οι “κοινωνίες δίχως Κράτος” για τον Καστοριάδη δεν είναι σε καμία περίπτωση “κοινωνίες χωρίς εξουσία”. Στις κοινωνίες αυτές συνεχίζουμε να παρατηρούμε εκτός από μια τεράστια εξουσία στη βάση της “καθιερωμένης θέσμισης (που είναι τόσο μεγαλύτερη όσο μεγαλύτερη είναι η μείωση της ρητούς εξουσίας), και μία ξεκάθαρη ρητή εξουσία του κοινωνικού (ή των ανδρών, των πολεμιστών κλπ) που σχετίζεται με τη *δίκη* και το *τέλος* – με τη δικαστική εξουσία και τη λήψη των αποφάσεων. Σε καμία περίπτωση η ρητή εξουσία δεν πρέπει να ταυτίζεται με το Κράτος.” Ο Καστοριάδης όπως και ο Μπούκτσιν θεωρούν πως το κράτος είναι “ένα συγκεκριμένο είδος, μια ιστορική δημιουργία” που μπορεί να εντοπιστεί σε συγκεκριμένο χώρο και χρόνο.⁵ Το Κράτος είναι ένας διαχωρισμένος από την κοινωνία ιεραρχικός θεσμός με

5 “Το Κράτος είναι ένα ιστορικό δημιούργημα που μπορούμε να το εντοπίσουμε μέσα στον χρόνο και τον χώρο: Μεσοποταμία, Ανατολική και Νοτιοανατολική Ασία, προκολομβιανή Μεσοαμερική. (Καστοριάδης 2000: 261-2 κ.α) Ο Μπούκτσιν θεωρεί πως τα κράτη ήταν σπάνια στους αρχαίους και μεσαιωνικούς κόσμους, εννοώντας πως υπήρχαν ανθρώπινες κοινότητες, που δεν ανήκαν σε κάποιο κράτος. Βέβαια οι αυτοκρατορίες της Αιγύπτου, της

οριοθετημένες περιοχές αρμοδιότητας, στα πλαίσια του οποίου οργανώνονται με επαγγελματικό τρόπο η πολιτική, στρατιωτική και/ή θρησκευτική γραφειοκρατία. (Καστοριάδης 1991β: 156-7, Καστοριάδης 1985: 514, Bookchin 1992: 33-35) Το κράτος κατέχει: το μονοπώλιο της βίας, τον έλεγχο ολόκληρου του κανονιστικού μηχανισμού της κοινωνίας, τη διακυβέρνηση μέσω ενός σώματος επαγγελματιών νομοθετών, στρατών, αστυνομικών δυνάμεων, γραφειοκρατίας, κι επικουρικών επαγγελματιών που υπηρετούν τις κρατικές λειτουργίες όπως νομικοί, εκπαιδευτικοί, τεχνικοί και άλλοι. Το κράτος με την μορφή αυτή, δηλαδή “μίας επαγγελματικής πολιτειακής αρχής” (εξουσίας) που έχει την δύναμη “να κυβερνά ένα “πολιτικό σώμα” εμφανίζεται... στις αρχές του δέκατου έκτου αιώνα, με την εμφάνιση των εθνών-κρατών και των απολυταρχικών μοναρχιών. (Bookchin 1992: 33-34, 243).⁶

Η δεύτερη σύγχυση για τη ρητή εξουσία αφορά την ανάμιξη της με το πολιτικό και ολόκληρη τη θέσμιση της κοινωνίας. Σε πολλές προσεγγίσεις το πολιτικό επεκτείνεται τόσο ώστε απορροφά ολόκληρη την κοινωνική θέσμιση. Η σύγχρονη κοινωνική φαντασιακή θέσμιση “παρουσιάζει το “πολιτικό” να δημιουργεί όλες τις σχέσεις των ανθρώπων μεταξύ τους και με τον κόσμο, όπως και την παράσταση της φύσης και του χρόνου, τις αμοιβαίες θέσεις θρησκείας και εξουσίας.” (Καστοριάδης 1991β: 157-8) Αλλά και ο Μπούκτσιν θεωρεί σημαντικό, “να διαχωρίσουμε το κοινωνικό από το πολιτικό, και ακόμα παραπέρα το πολιτικό από το κρατικό. Έχουμε δημιουργήσει έναν τρομακτικό αχταρμά συγχέοντας αυτά τα τρία πεδία”. Η σύγχυση αυτή τελικά νομιμοποιεί την ανάθεση των πολιτικών λειτουργιών στους “πολιτικούς”, διαμορφώνοντας μια ελίτ, που ασκεί μία μορφή θεσμικής χειραγώγησης, στο όνομα της “ικανότητας διακυβέρνησης”(statecraft) που διαθέτουν . Από την άλλη η γενικευμένη απέχθεια προς τους “πολιτικούς” οδηγεί και σε μια υποτίμηση της έννοιας της πολιτικής – από την έννοια της συμμετοχής στην κοινωνική ζωή και στη ζωντανία ολόκληρης της κοινότητας – στην ικανότητα της πολιτικής διακυβέρνησης, δηλαδή μια διαχωρισμένη μορφή εξουσίας. Έτσι ο πολίτης ταυτίζεται με την έννοια του ψηφοφόρου και του φορολογούμενου, γίνεται παθητικός αποδέκτης των αγαθών και των υπηρεσιών, που του παρέχονται από την ελίτ των πολιτικών εκλεγμένων αντιπροσώπων στην κρατική γραφειοκρατία (Bookchin 1992: 226-27)

Η απέχθεια προς τους πολιτικούς και η υποτίμηση της έννοιας της πολιτικής, η ταύτιση της εξουσίας με το Κράτος αλλά και με ολόκληρη την κοινωνία και τη θέσμιση της, συνδέεται και με μία τρίτη μορφή σύγχυσης γύρω από τις έννοιες του πολιτικού και της πολιτικής. Όπως είδαμε το πολιτικό εμφανίζεται σε όλες τις κοινωνίες ως ρητή εξουσία. Το πολιτικό είναι οι ίντριγκες, οι μηχανορραφίες, οι συνωμοσίες, οι αγώνες για την εξουσία. (Καστοριάδης 1991β: 158-9) Το πολιτικό εγκαθιδρύει και κυρώνει “μια τάξη και μαζί της μια υποχρεωτική νόρμα, κατά τρόπο ρητό και αποτελεσματικό.” Εκτός από αυτή την καταναγκαστική διάσταση το πολιτικό (η ρητή εξουσία) διαθέτει ισχυρούς μηχανισμούς εσωτερίκευσης της νόρμας οι οποίοι δυσχεραίνουν την αμφισβήτηση της νομιμότητας της πολιτικής εξουσίας. “Στην κορυφή του μονοπωλίου της νόμιμης βίας βρίσκεται το μονοπώλιο του νόμιμου λόγου και αυτός με τη σειρά του βρίσκεται στο μονοπώλιο της ισχύουσας σημασίας. Ο Αφέντης της σημασίας βρίσκεται πάνω από τον Αφέντη της

Μεσοποταμίας, της Ρώμης, της Περσίας ήταν κράτη αφού ελέγχαν τεράστιους πόρους, κυριαρχούσαν πάνω σε εκατομμύρια ανθρώπους, και οικοδομούσαν σε υψηλά επαγγελματικές, ορθολογικές γραφειοκρατίες. (Bookchin 1992: 33-35)

6 Να θυμίσουμε εδώ πως ο Καστοριάδης και ο Μπούκτσιν επέμεναν να παρουσιάζουν τον αρχαίο Δήμο της Αθήνας ως παράδειγμα δημοκρατίας που πρέπει να διακρίνεται από τις κρατικές ρεπούμπλικες. Για το λόγο αυτό έχουν επικριθεί πως αποφεύγουν να τοποθετηθούν απέναντι στο σύστημα δουλείας των αρχαίων ελληνικών δημοκρατιών, αλλά και τη θέση της γυναίκας, κάτι που φυσικά δεν ισχύει. Σε πολλά σημεία στο έργο τους και οι δύο αναφέρουν πως η Αρχαία Αθήνα είναι ένα από τα πολλά σπέρματα της δημοκρατικής πολιτειακής παράδοσης, που ελέγχονται για μεταξύ άλλων για τη δουλοκτησία, την κατώτερη θέση της γυναίκας, την αποικιοκρατία κλπ. Άλλα τέτοια σπέρματα βρίσκονται στις πόλεις του Μεσαίωνα στην Ευρώπη, στα Κέντρα των πόλεων της Αμερικανικής Επανάστασης, τους τομείς της Γαλλικής επανάστασης, τα σοβιέτ, τα συνδικάτα και οι κολλεκτίβες της Ισπανικής Επανάστασης κλπ . (Bookchin 1992: 34 κ.α, Καστοριάδης 2012:20 κ.α)

βίας”. Και η ισχύουσα σημασία εγκιβωτίζεται σε εξωκοινωνικούς παράγοντες, όπως οι θεοί, η παράδοση, η μεταφυσική του ψευδορθολογισμού, τους νόμους της ιστορίας ή της αγοράς και άλλοι, που νομιμοποιούν κάθε ιεραρχική ετερόνομη κοινωνία.

Η πολιτική αντίθετα με το πολιτικό (ρητή εξουσία) συνεπάγεται μια διαδικασία αυτοθέσμησης “η οποία επιτρέπει και προωθεί την ίδια της την αμφισβήτηση. Με την εμφάνιση της πολιτικής, έχουμε τη ρητή αναγνώριση του γεγονότος ότι η κοινωνική θέσμιση και ο νόμος δεν βασίζονται πια παρά στην ίδια την κοινωνία, είναι ανθρώπινο έργο που υπόκειται στην κριτική της ικανότητα, η οποία αποκηρύσσει κάθε δυνατότητα νομιμοποίησης έξω από την ίδια.” (Καστοριάδης 2012: 39-40, 2000: 26) Η πολιτική ως πράξη εμπεριέχει τον ορθό λόγο, την ενδυνάμωση του κοινού, την άσκηση της πρακτικής λογικής, και την πραγματοποίηση της, ως κοινής συμμετοχικής δράσης. (Bookchin 1992: 243-44)⁷

Η πολιτική ως η ρητή, συνειδητή και διαυγής θέσμιση και επαναθέσμιση του κοινωνικού, “δημιουργεί θεσμούς, οι οποίοι μέσω της εσωτερικεύσης τους από τα άτομα, περισσότερο διευκολύνουν την άνοδο της ατομικής τους αυτονομίας και την αποτελεσματική συμμετοχή τους σε όλες τις μορφές της ρητούς εξουσίας που υπάρχει στην κοινωνία. (Καστοριάδης 1997: 405, Καστοριάδης 1991β: 173, Καστοριάδης 2000: 267)

Τι θα κάνουμε όμως με την αναγκαιότητα της ρητούς εξουσίας; Πώς μπορούμε να υπερβούμε τις ονειροπολήσεις της νιότης μας, για έναν κόσμο χωρίς εξουσία; Υπάρχει η δυνατότητα ενός αυτεξούσιου, αυτόνομου κόσμου; Ενός κόσμου που η εξουσία θα ανήκει “στο συλλογικό, σε μια πρόσωπο με πρόσωπο και ξεκάθαρα θεσμισμένη δημοκρατία” ή θα αφεθούμε στα “εγώ λίγων ολιγαρχικών που θα παράγουν την τυραννία της απουσίας δομών”; (Bookchin 2005: 85) Ή μήπως θα ήταν καλύτερα να αποτραβηχτούμε ολότελα από τον κόσμο της εξουσίας, παραμένοντας στο χώρο και το χρόνο του αντι-, επιτρέποντας στις ελίτ της πολιτικής, της οικονομίας και του θεάματος, να συνεχίσουν να κυριαρχούν πάνω στην κοινωνία και τη φύση, διατάσσοντας την ιεραρχική θέσμιση της κοινωνίας. Ο 21ος αιώνας μπορεί να είναι ο αιώνας της καθολικής αντεπίθεσης των “από κάτω”, για τη διατύπωση και τη διαμόρφωση ενός προτάγματος που θα στοχεύει στην κοινωνική αντιεραρχική θέσμιση κοινοτήτων, στο συννομόσπονδο συντονισμό τους, στην δημιουργία της Κομμούνας των Κομμούνων, της ελευθεριακής κομμουναλιστικής ή αυτόνομης κοινωνίας.⁸ Το πως θα προσπαθήσουμε να το σκιαγραφήσουμε μέσα από τη σκέψη του Καστοριάδη και του Μπούκτσιν στο επόμενο κεφάλαιο.

Έχει σημασία να υπενθυμίσω στο σημείο αυτό, πως το επαναστατικό πρόταγμα του κομμουνισμού, ο Χάρτης του όχι μόνο δεν μπορεί να εξαντλήσει όλα τα προβλήματα αλλά οφείλει να τα παρουσιάσει όσο πιο λεπτομερώς γίνεται.⁹ Η χαρτογράφηση που επιχειρείται εδώ δεν

7 Για αυτό σύμφωνα με τον Μπούκτσιν τα κοινωνικά κινήματα της αυτοοργάνωσης και όχι τα κόμματα είναι αυτά που αναδύονται μέσα από το δημόσιο χώρο των κοινών. Οι επαναστάσεις στη Ρωσία, τη Γερμανία, την Ισπανία και την Ουγγαρία είναι μάρτυρες της αυτοοργάνωσης των ανθρώπων σε συμβούλια, λαϊκές συνελεύσεις με μια ποικιλία θεμάτων, και αυτόνομων δήμων συχνά χωρίς την ηγεσία κάποιου κόμματος. Για τον Μπούκτσιν τα κόμματα είναι αντίγραφα του κράτους όταν διεκδικούν την εξουσία του και συνώνυμα του κράτους όταν είναι στην εξουσία. Και για αυτό δεν έχουν καμιά οργανική σχέση με την κοινωνία. (Bookchin 1992: 243-4) Ο Καστοριάδης εκκινώντας από την ψυχανάλυση θα περιγράψει τη σχέση ανάμεσα σε κόμματα και ψηφοφόρους ως “ μια υποκατάσταση του ιδιωτικού κακόβουλου πατέρα από το πραγματικό και διεφθαρμένο κόμμα που τους χειραγωγεί.” (Καστοριάδης 2012: 36) Ο Καστοριάδης όμως θεωρεί πως τα κόμματα ως ελεύθερες ομαδοποιήσεις των πολιτικών απόψεων είναι μία από τις απαραίτητες ελευθερίες του δημόσιου/ιδιωτικού χώρου (της αγοράς, βλέπε παρακάτω). Είναι απαραίτητα αν δεν υπάρχουν σαφείς μηχανισμοί που θα ανοίγουν στους πολίτες καθορισμένους δρόμους αυτοκυβέρνησης. Παρόλα αυτά ως ιεραρχικοί γραφειοκρατικοί θεσμοί στραγγαλίζουν, μαγειρεύουν και ομοιογενοποιούν τις απόψεις των μελών τους (Καστοριάδης 2012: 37, 1997: 243)

8 Η αλήθεια είναι πως ο Μπούκτσιν διαφώνησε με την έννοια της αυτονομίας και προτιμούσε την έννοια της ελευθερίας. Για την κριτική της έννοιας της αυτονομίας από τον Μπούκτσιν βλέπε (Bookchin 2005: 18-28 και αλλού) Ο Μπούκτσιν όπως είδαμε να παραδέχεται και ο ίδιος, δεν είχε ολοκληρωμένη γνώση της θεωρίας του Καστοριάδη. Μία προσεκτικότερη εξέταση – όπως και αυτή που και ο Μπούκτσιν συνιστούσε – θα μπορέσει να μας δώσει τις συνάψεις της οντολογίας των δύο στοχαστών.

μπορεί να αντικαταστήσει την δραστηριότητα των ανθρώπων, των συλλογικών διαδικασιών αυτοθέσμησης της καθημερινότητας των κοινοτήτων και των αγώνων τους, κι επομένως τη συλλογική δημιουργία μιας θεωρίας της πράξης της επανάστασης και του μετασχηματισμού της κοινωνίας. Είναι η αυτόνομη πράξη των ανθρώπων και όχι τα ιερατεία του εκάστοτε στρώματος των ειδημόνων που θα αλλάξουν τον κόσμο. Γιατί “η επαναστατική πράξη σκοπεύει στον άλλο/άλλους ως αυτόνομα όντα, αναπτύσσεται σε σχέση με την ίδια την αυτονομία τους, θεσμίζεται στο κοινωνικό και ιστορικό ως τέτοια.” (Καστοριάδης 1985: 114) Επομένως η κοινωνική δυναμική της αυτοθέσμησης του προτάγματος, η εφαρμογή του, και ο αναστοχασμός πάνω στους δρόμους της απελευθέρωσης δεν έχει τέλος, δεν κλείνεται σε θεωρητικά δόγματα, δεν θυσιάζει την πηγαία κοινωνική δημιουργία για την αγιοποίηση οποιουδήποτε Τέλους της Ιστορίας.

B. Το πρόταγμα του κομμουναλισμού

Ο όρος κομμουναλισμός προέρχεται από την Παρισινή Κομμούνα του 1871, στην οποία ο ένοπλος λαός προσπάθησε να δημιουργήσει μια εθνική συνομοσπονδία πόλεων και χωριών αντί του ρεπουμπλικανικού ετερόνομου έθνους- κράτους. (Bookchin 2006β: 70-1) Στην εισαγωγή του βιβλίου *The next revolution*, οι Debbie Bookchin και Blair Taylor γράφουν πως ο κομμουναλισμός κινείται πέρα από την κριτική, για να προσφέρει μία οπτική επαναδόμησης μίας θεμελιακά διαφορετικής κοινωνίας – αμεσοδημοκρατικής, αντικαπιταλιστικής, οικολογικής και αντίθετης σε όλες τις μορφές κυριαρχίας – που πραγματοποιεί την ελευθερία μέσα στις λαϊκές συνελεύσεις που συνδέονται μαζί σε συνομοσπονδίες.” Ο κομμουναλισμός είναι το πρόταγμα που στοχεύει στην αντίσταση και τον κοινωνικό μετασχηματισμό (M Bookchin 2015: 11) Ο σκοπός του είναι η επανάκτηση του νοήματος της πολιτικής, με την απελευθερωτική της έννοια, και η αντίληψη πως ο δήμος είναι ο κεντρικός πυρήνας του κοινωνικού μετασχηματισμού.

Το πολιτικό πρόγραμμα που στοχεύει στην αυτοθέσμηση της κομμουναλιστικής κοινωνίας ονομάζεται ελευθεριακός δημοτισμός και αποσκοπεί “αποφασιστικά στην εξάλειψη των κρατικών δημοτικών δομών και στην αντικατάστασή τους από θεσμούς μιας ελευθεριακής πολιτείας.¹⁰ Αποσκοπεί στη ριζική αναδόμηση των θεσμών διακυβέρνησης των πόλεων, ώστε να βασίζονται σε λαϊκές δημοκρατικές συνελεύσεις στις συνοικίες, στις πόλεις και στα χωριά. Στις λαϊκές αυτές συνελεύσεις, οι πολίτες - συμπεριλαμβανομένης της μεσαίας και της εργατικής τάξης – καταγίνονται με τις κοινοτικές υποθέσεις πρόσωπο με πρόσωπο, λαμβάνοντας πολιτικές αποφάσεις σε μια άμεση δημοκρατία, που πραγματοποιεί το ιδανικό μιας ανθρωπιστικής, ορθολογικής κοινωνίας.” Προκειμένου να αντιμετωπιστούν τα ζητήματα που ξεπερνούν τα όρια των πόλεων, οι δήμοι θα συνενώνονται σε συνομοσπονδίες. Το αποτέλεσμα της παραπάνω διαδικασίας θα είναι η διαμόρφωση μιας δυαδικής κατάστασης συγκρουόμενων θεσμίσεων – η συνομοσπονδία ενάντια στο Κράτος, η πολιτική ενάντια στην ιεραρχία, η αυτονομία ενάντια στην ετερονομία – μια δυαδική εξουσία που δυνητικά θα οδηγήσει στην αμφισβήτηση και την τελική ρήξη με το κράτος και το κεφάλαιο. Αυτό φυσικά δεν θα σημαίνει και το τέλος των ταξικών συγκρούσεων, που πλέον θα διεξάγονται στους δήμους μέχρι την τελική τους εξάλειψη μέσω ενός συνολικού μετασχηματισμού,

9 Για τη θέση του Καστοριάδη ως προς τη διατύπωση του επαναστατικού προτάγματος βλέπε στη Φαντασιακή Θέσμηση της Κοινωνίας, 1985, σελ 131.

10 Στην αντιπαράθεση του με τον Φωτόπουλο ο Μπούκτσιν αναφέρει ξεκάθαρα πως διαφωνεί με τον όρο συνομοσπονδο δημοτισμό και προτιμά τον όρο “Ελευθεριακό” αντί “συνομοσπονδο” δημοτισμό γιατί η έννοια “ελευθεριακός” έχει επαναστατικό, αντί ένα απλό δομικό και λογιστικό περιεχόμενο. Η πρόσφατη υποστήριξη του (εννοεί του Φωτόπουλου) ενός προσωπικού συστήματος κουπονιών και μιας “τεχνητής” αγοράς (τι έγινε στην ελευθεριακή κομμουνιστική ηθική οικονομία;) και η αντίληψη του πως ο ελευθεριακός δημοτισμός θα μπορούσε με κάποιο τρόπο να πλησιάσει αθόρυβα την μπουρζουαζία και να διαβρώσει την εξουσία του κράτους (σελ 93-4) με ενοχλούν εξαιρετικά. Οι έννοιες αυτές απογυμνώνουν τον ελευθεριακό δημοτισμό από την συγκρουσιακή του στάση απέναντι στο κράτος με τη μορφή της επαναστατικής δυαδικής εξουσίας. Δεν ανέπτυξα τη θεωρία αυτή για την πολιτική για να την δω να μεταλάσσεται σε μία Μπερνσταϊνικού τύπου εξελεκτική σοσιαλδημοκρατία. ... (Bookchin/Biel 1996)

μιας διαδικασίας διαρκούς αυτοθέσμησης όλης της κοινωνικής ζωής. (Bookchin 2006β: 73-5, 2015: 27-8)

Ο κομμουναλιστικός μετασχηματισμός θα στοχεύει στην καταστροφή της πυραμιδοειδούς δομής της κοινωνικής θέσμησης και την αναστροφή της από την κάθετη ιεραρχική οργάνωση σε μία οριζόντια οργάνωση οικοκοινοτήτων· που θα μοιάζουν περισσότερο με τον “διατροφικό ιστό” παρά με τη “διατροφική πυραμίδα”. (Bookchin 1992: 284) Ο δήμος θα είναι το πεδίο για τη διαμόρφωση των κοινών υποθέσεων στη βάση της ελεύθερης ανταλλαγής ιδεών και της δημιουργίας των προϋποθέσεων για την συνειδητή διάθεση όλων στην υπηρεσία της ελευθερίας. Στο Δήμο όλα τα σύγχρονα προβλήματα μπορούν να ξεπεραστούν, υπερβαίνοντας συνειδητά τις γενεσιουργές τους αιτίες, της τάξεις, την ιεραρχία, την εκμετάλλευση, και την ιδιώτευση. Η αυτοδιεύθυνση της κοινωνίας θα είναι διάφανη, προσβάσιμη, διαχειρίσιμη από τους καθημερινούς πολίτες και όχι τους επαγγελματίες του πολιτικού. (Bookchin 1992: 285) Με τον ριζικό μετασχηματισμό της κοινωνίας τα αυτόνομα άτομα θα ανατρέψουν την σημερινή ψευδο-δημοκρατία που κυριαρχείται από την “οικονομική, πολιτική, κρατική και πολιτισμική ολιγαρχία, η οποία καταδικάζει τους πολίτες σε παθητικότητα”. (Καστοριάδης 2010: 291)

Η ελευθερία ως κοινό καλό – και όχι η ιδιωτική ευτυχία, όπως θέλει η φιλελεύθερη παράδοση – θα είναι ο στόχος της κομμουναλιστικής κοινωνίας και θα πραγματώνεται στους Δήμους που θα θεσμίζονται στη βάση της άμεσης Δημοκρατίας, δηλαδή της πολιτείας που τα άτομα συμμετέχουν στη θέσμηση των κανόνων και των νόμων που τη διέπουν.¹¹(Καστοριάδης 2000: 270 και 283, 2012:14) Η αναβίωση των συνελεύσεων των πολιτών στις πόλεις και σε κοινότητες ή οι συνελεύσεις στη γειτονιά θα είναι ίσως η πιο σημαντική συνιστώσα του κομμουναλισμού. (Bookchin 1992:257)

Η κοινότητα/δήμος ως ο πυρήνας της πολιτειακής οργάνωσης της ελεύθερης κοινωνίας, συνδέεται με την επανάκτηση του πολιτικού (ρητής εξουσίας) από το κοινωνικό σύνολο, την κατάργηση του καταμερισμού του πολιτικού έργου σε διευθυντές και διευθυνόμενους, σε πολιτικούς και υπηκόους (ψηφοφόρους), την αδέσμευτη κυκλοφορία της πληροφορίας που αφορά την πολιτική, την κατάργηση της γραφειοκρατίας, την αποκέντρωση της λήψης των αποφάσεων, την αυτοκυβέρνηση των παραγωγών, αλλά και την κυριαρχία των καταναλωτών, τη καθολική συμμετοχή στις αποφάσεις που δεσμεύουν το όλο αλλά και περιγράφουν τον αυτοπεριορισμό της ελευθεριακής δημοκρατίας (Καστοριάδης 1997: 407, 415) Οι πολίτες στην κομμουναλιστική κοινωνία θα συμμετέχουν στη νομοθεσία, τη διακυβέρνηση και τη διοίκηση, την απονομή δικαιοσύνης, σε όλες τις στιγμές της αυτοδιεύθυνσης της καθημερινής ζωής.

Η αυτοκυβέρνηση όμως προϋποθέτει τον αυτοπεριορισμό της. Γράφει ο Μπούκτσιν σχετικά: “Στο βασίλειο της αληθινής ελευθερίας – δηλαδή της ελευθερίας που έχει πραγματωθεί ως αποτέλεσμα συνείδησης, γνώσης και αναγκαιότητας – το να γνωρίζουμε τι μπορούμε και τι δεν μπορούμε να κάνουμε είναι πιο έντιμο, πιο ειλικρινές και αντανακλά πιο πιστά την πραγματικότητα, από ό,τι η αποτροπή της ευθύνης του να γνωρίζουμε τα όρια του βιωμένου κόσμου.” (Bookchin 2006β: 90) Σύμφωνα με τον Καστοριάδη ο αυτοπεριορισμός της δημοκρατικής κοινωνίας οφείλει να θεσμίζει δυο βασικούς περιορισμούς. Τον περιορισμό “από την

11 “... Η διάκριση που πρέπει να γίνει και πάλι είναι παλιά (...) Είναι η διάκριση ανάμεσα στην ευτυχία, υπόθεση αυστηρά ιδιωτική, και στο κοινό καλό (ή την καλή ζωή), που είναι αδιανόητο χωρίς αναφορά στον δημόσιο και μάλιστα στον **δημόσιο/δημόσιο χώρο (στην εξουσία)**. Με άλλα λόγια, που όμως θα εμπλουτίσουν τη συζήτηση, πρόκειται για διάκριση ανάμεσα στην **ευδαιμονία**, που δεν είναι εφ’ υμίν, δεν εξαρτάται από εμάς, και στο **ευ ζην**, που σε μεγάλο βαθμό εξαρτάται από εμάς, ατομικά και συλλογικά (γιατί εξαρτάται τόσο από τις δικές μας πράξεις όσο και από όσα και όσους μας περιβάλλουν και, σε πιο αφηρημένο και συνάμα βαθύτερο επίπεδο, από τους θεσμούς της κοινωνίας). Μπορούμε να συμπύξουμε τις δύο διακρίσεις λέγοντας πως **η πραγμάτωση του κοινού καλού αποτελεί συνθήκη του ευ ζην.**” (Καστοριάδης 2000: 284) Την ίδια διάκριση ακολουθεί κι ο Μπούκτσιν για την ευδαιμονία που διακρίνει από την ηδονή. Σημειώνει μάλιστα πως η κοινωνική αναζήτηση της ευδαιμονίας, που πολλές φορές μοιάζει απελευθερωτική τείνει να υπάρχει με τρόπους που καταστέλλουν την αναζήτηση της ηδονής. (Bookchin 2016: 79, 490κ.α)

κοινωνία αυτών που θεωρεί ως απαράδεκτες επιθυμίες, τάσεις, πράξεις κτλ. ενός οποιουδήποτε μέρους των μελών της· αλλά και τον αυτοπεριορισμό της ίδιας της κοινωνίας στον διακανονιστικό, ρυθμιστικό, νομοθετικό ρόλο που ασκεί απέναντι στα μέλη της.” Η ελευθεριακή κοινωνία δεν θα είναι μια κοινωνία χωρίς κανόνες και δικαιώματα. Θα θεμελιώνεται σε “ουσιώδεις καθολικούς κανόνες (η απαγόρευση του φόνου δεν είναι ένας “τυπικός” κανόνας) και ταυτόχρονα θα συμβιβάζεται με τη μεγαλύτερη δυνατή ποικιλία πολιτισμικής δημιουργίας και τρόπων ζωής και συστημάτων αναγκών.” (Καστοριάδης 1981: 40-41, 1991β: 173 κ.α) Είναι αυτονόητο ότι η θέσμιση της σχέσης μεταξύ του καθολικού και ιδιαίτερου χαρακτήρα των κοινωνικών κανόνων, που διέπουν τη λειτουργία της κομμουναλιστικής κοινωνίας θα γίνεται από την ίδια την κοινωνία στις λαϊκές της συνελεύσεις.¹²

Οι προϋποθέσεις της πολιτειακής οργάνωσης της κομμουναλιστικής κοινωνίας οφείλει να λαμβάνει υπόψη της ότι οι κοινωνίες αναδύονται από τη συνεξέλιξη τριών σφαιρών της κοινωνικής ζωής. Οι σφαίρες αυτές δεν είναι “φυσικές” αλλά θεσμίζονται κοινωνικά. “Μια **ιδιωτική σφαίρα**, της αυστηρά προσωπικής ζωής των ανθρώπων· μια **δημόσια σφαίρα**, όπου λαμβάνονται οι αποφάσεις που ισχύουν υποχρεωτικά για όλους και είναι δημόσια επικυρωμένες· και μια σφαίρα που θα μπορούσε να ονομαστεί **δημόσια-ιδιωτική**, ανοιχτή σε όλους, αλλά όπου δεν παρεμβαίνει η πολιτική εξουσία, ακόμη κι αν ασκείται από την κοινότητα: η σφαίρα όπου οι άνθρωποι συζητούν, εκδίδουν και αγοράζουν βιβλία, πηγαίνουν στο θέατρο κτλ.” Στις ολοκληρωτικές κοινωνίες οι τρεις σφαίρες είναι συγχωνευμένες ενώ στη φιλελεύθερη ολιγαρχία η ιδιωτική σφαίρα (αγορά-οικονομία) κυριαρχεί πάνω στη δημόσια, η οποία χάνει το δημόσιο χαρακτήρα της (ιδιωτικός και μυστικός χαρακτήρας του κυρίαρχου στη δημόσια σφαίρα κράτους). “Η δημοκρατία είναι η ορθή άρθρωση των τριών σφαιρών και το αληθινό δημόσιο γίνεσθαι της δημόσιας σφαίρας” που αναδύεται από “τη συμμετοχή όλων στη διοίκηση των κοινών υποθέσεων” και από την ύπαρξη θεσμών “που επιτρέπουν στους ανθρώπους να συμμετέχουν και τους παρακινούν προς αυτή την κατεύθυνση”. (Καστοριάδης 2010: 29-30, 2000: 271-2, 1997: 405,406, κ.α) Στον κομμουναλισμό όλοι οι πολίτες θεωρούνται ικανοί να συμμετέχουν άμεσα στις δημόσιες υποθέσεις και ενθαρρύνονται για αυτό. “Τους παρέχεται κάθε μέσο, αισθητικό ή θεσμικό, για την ενίσχυση της πλήρους συμμετοχής τους στην πολιτική, που θεάται παράλληλα ως εκπαιδευτική και ηθική διαδικασία που ενορχηστρώνει την κοινωνική και πολιτική ζωή σε ένα περιβάλλον βαθιάς ευαισθησίας και ενδιαφέροντος για τη διευθέτηση των διαφορών χωρίς όμως την άρνηση της διαμάχης όταν αυτή απαιτείται.

Η κομμουναλιστική δημοκρατία θα είναι ο τόπος της πολιτικής ως δημιουργίας και επομένως ένα διαρκές σχολείο αυθεντικής πολιτειότητας. Δεν υπάρχει κάποιο συγκεκριμένο πρόγραμμα που θα μπορούσε να αντικαταστήσει τη ζωντάνια και τη δημιουργικότητα της αυτόνομης θέσμισης του πολιτικού. Στην εποχή του γενικευμένου κονφορμισμού, της εμπορευματοποίησης της ανθρώπινης και μη ανθρώπινης ζωής και της μετατροπής των ατόμων σε ιδιώτες, η ενδυνάμωση και ενστάλαξη των αξιών του “ανθρωπισμού, της συνεργασίας, της δημόσιας προσφοράς στην καθημερινή πρακτική της πολιτειακής ζωής” δεν είναι ζήτημα μόνο των “σχολείων, των θρησκευτικών θεσμών, και των τοπικών κοινωνιών.” Οι ριζοσπαστικές πολιτικές συνδέονται με οριζόντιες πολιτικές διαδικασίες, κι αυτή είναι μία ακόμα συνιστώσα του κομμουναλισμού και της δημοκρατίας του. (Bookchin 1992: 258)

Αλλά ανάπτυξη της πολιτειότητας στην πραγματικότητα πρέπει να γίνει τέχνη, δεν αρκεί απλά η εκπαίδευση σε αυτή. “Πρέπει να είναι μία προσωπική τέχνη στην οποία κάθε πολίτης έχει πλήρη συνείδηση του γεγονότος πως η κοινότητα του/της εμπιστεύεται τη μοίρα της στην ακεραιότητα, αφοσίωση, και ορθολογικότητα του/της. Η πραγματική ουσία του κράτους και της

12 Ο Καστοριάδης σε διάφορα σημεία του έργου του δίνει έμφαση σε δύο θεσμούς αυτοπεριορισμού της δημοκρατικής αρχαίας Αθήνας. Ο πρώτος ήταν η γραφή παρανόμων, ένας θεσμός που λειτουργούσε στην Εκκλησία του Δήμου κι έλεγε τόσο τη “συνταγματικότητα” ενός νόμου αλλά και τον συντάκτη. Ο δεύτερος θεσμός είναι η τραγωδία ένας κατεξοχήν παιδαγωγικός και πολιτικός θεσμός. (Καστοριάδης 1995: 201 και 202 κ.α)

εξουσίας του, θεωρεί τον “πολίτη” ανίκανο, μωρό και αναξιόπιστο, ενώ το κράτος είναι πειθαρχικός μηχανισμός, όχι δρόμος της αυτοέκφρασης.” (Bookchin 1992:259)

Μια σημαντική συνιστώσα του ελευθεριακού δημοτισμού είναι η ανάγκη συντονισμού των κοινοτήτων, μέσω του συνομοσπονδισμού τους. (Bookchin 1992:257-8) Ο συνομοσπονδισμός υπερβαίνει τις αντιφάσεις που μπορεί να προκύψουν από έναν στενόμυαλο τοπικισμό επιτρέποντας στους πολίτες να επιλέγουν μέσα στις συνελεύσεις τους, τις διαδικασίες εκείνες θέσμησης της ελευθεριακής κοινωνίας που συνταιριάζουν το τοπικό με το παγκόσμιο, το μερικό με το καθολικό, το ιδιαίτερο με το οικουμενικό. “Αν οι δήμοι γίνουν κατανοητοί τοπικιστικά, θα μπορούσαν να είναι τόσο οπισθοδρομικοί όσο και τα εξουσιαστικά έθνη-κράτη.” (Bookchin 1992: xix) Οι δήμοι της συνομοσπονδίας θα συντονίζουν τις κοινές τους προσπάθειες προκειμένου να διαχειρίζονται τις ανάγκες ολόκληρης της κοινωνίας, που πιθανά κάποιες στιγμές να συγκρούονται λόγω των αναδυόμενων από τους Δήμους διαφορετικών προτεραιοτήτων. Οι αποφάσεις θα λαμβάνονται όπου είναι δυνατόν με διαδικασίες συναίνεσης “αλλά αυτό δεν σημαίνει πως δεν θα μπορεί να υιοθετηθεί η διαδικασία πλειοψηφικής λήψης αποφάσεων, εάν η συνομοσπονδία κινδυνεύει από την προοπτική της τυρρανίας των λίγων σε βάρος των πολλών. Η συνομοσπονδία, εάν είναι επιτυχής, δεν πρέπει μόνο να λειτουργεί σύμφωνα με τις πλειοψηφικές μορφές λήψης αποφάσεων· πρέπει να μειώσει την εξουσία των συνομοσπονδιακών συμβουλίων, όσο πιο ψηλά είναι, συντονίζοντας τις πολιτικές που σχηματίστηκαν από τη λήψη των αποφάσεων στη βάση – στη συνέλευση πολιτών του Δήμου.” (Bookchin 1992: xix)

Τέλος στην προοπτική της αναζήτησης της μέσης οδού μεταξύ ειδικού και καθολικού, οι κομμουναλιστικές κοινότητες οφείλουν να αναζητήσουν την υπέρβαση των διαχωρισμών με βάση τον πλούτο και τα ιδιωτικά συμφέροντα, διαμορφώνοντας μια νέα πολιτεότητα των κοινών υποθέσεων, δηλαδή μιας κουλτούρας και μιας κοινής συλλογικής συνειδητής στάσης ζωής των πολιτών ως μελών του Δήμου. Εξάλλου τα προβλήματα της καταστροφής του περιβάλλοντος, της διαρκούς μεγέθυνσης, των μεταφορών, της πολιτιστικής υποβάθμισης αλλά και της πολεακής ζωής είναι υπερταξικά ζητήματα (Bookchin 1992:260)

Η δημόσια σφαίρα, ο χώρος της άμεσης δημοκρατίας με τους θεσμούς της, αναδεικνύεται έτσι ως ο τόπος στον οποίο μέσα από τις διαλογικές αναστοχαστικές διαδικασίες των πολιτών, θα σχεδιάζονται και θα υλοποιούνται όλες οι αποφάσεις της απελευθέρωσης της ανθρώπινης και μη ανθρώπινης ζωής. Στις προϋποθέσεις της Άμεσης Δημοκρατίας, ή πραγματικής δημοκρατίας θα σταθώ λίγο παραπάνω.

Οι βασικές προϋποθέσεις της άμεσης δημοκρατίας

Ο Καστοριάδης θέτει ως τρεις βασικές προϋποθέσεις της θέσμησης της άμεσης δημοκρατίας από τις κομμουναλιστικές κοινότητες:

- την υποχρέωση όλων να λογοδοτούν (λόγον δίδοναι) για τις πράξεις τους και τα λεγόμενα τους·
- την απόρριψη των εκ προοιμίου “διαφορών” ή “διαφοροποιήσεων” (ιεραρχιών) στις σχέσεις των ατόμων μεταξύ τους, επομένως την αμφισβήτηση κάθε εξουσίας που πηγάζει από αυτές·
- την αμφισβήτηση των κατεστημένων θεσμών και την αναζήτηση των καλών (ή καλύτερων) θεσμών, μέσω της συνειδητής και ρητής πολιτικής δραστηριότητας της κοινότητας . Η αναζήτηση των καλύτερων θεσμών συνδέεται άμεσα και με το ζήτημα της δικαιοσύνης (Καστοριάδης 2000: 266-7) Στις κομμουναλιστικές κοινότητες οι πολίτες είναι ίσοι απέναντι στο νόμο, όχι ως υπήκοοι αλλά ως ενεργοί μετέχοντες στη θεσμοθέτηση, στη διακυβέρνηση των κοινών και τον τον έλεγχο του νόμου (ισονομία). Όλοι οι πολίτες έχουν δικαίωμα να παίρνουν το λόγο στη συνέλευση της δημοτικής κομμούνας (ισηγορία), όλοι οι ψήφοι έχουν την ίδια αξία (ισοψηφία), και όλοι είναι υποχρεωμένοι να τοποθετούνται στη συνέλευση με ειλικρίνεια (παρρησία) (Καστοριάδης 1995: 188-9)

Όπως στις διαφορετικές χωροχρονικές στιγμές της σύγχρονης ανθρώπινης ιστορίας οι πολίτες που συνιστούσαν το κυρίαρχο σώμα (δήμος) της πολιτικής και κατά συνέπεια της ρητούς εξουσίας ήταν το σύνολο των προσώπων, έτσι και στην κομμουναλιστική κοινωνία το σώμα του Δήμου κι επομένως η συνέλευση του θα διαμορφώνεται από τον πληθυσμό που συνθέτεται από τη γειτονιά, στη συνοικία, στον τομέα, στο δήμο και ούτε καθεξής. Οι αποφάσεις θα λαμβάνονται στην πρόσωπο με πρόσωπο δημοκρατική δομή του Δήμου και θα δεσμεύουν τους εξουσιοδοτημένους εκπροσώπους σε οποιοδήποτε επίπεδο της συνομοσπονδίας δημοκρατίας όπως επίσης και τους λειτουργούς της διοίκησης. (Bookchin 1992: 246-7, κ.α) Κάθε παρέκκλιση από τις αποφάσεις της συνέλευσης του Δήμου από την πλευρά τους θα σημαίνει την άμεση ανάκληση και αντικατάσταση τους. Στην άμεση δημοκρατία επομένως ο λαός είναι σε διαρκή αντίθεση προς τους αντιπροσώπους. (Καστοριάδης 1995: 189-90)

Αλλά όπως και στον Αρχαίο Δήμο της Αθήνας ο λαός θα είναι σε αντίθεση και με τους ειδήμονες. Οι κάτοχοι κάποιου “ειδικού ειδέναι” σε σχέση με κάποια συγκεκριμένη κοινή υπόθεση που τοποθετούνται για την διεκπεραίωση της, δεν θα αποτελούν ειδικούς στις πολιτικές υποθέσεις. Η πολιτική ειδημοσύνη θα ανήκει στην πολιτική κοινότητα. Έτσι για παράδειγμα στον Δήμο των Αθηναίων οι στρατηγοί εκλεγόταν για τη διεκπεραίωση ενός καθήκοντος, που η πόλη τους ανέθετε. Δεν αποτελούσαν ένα διαχωρισμένο από την κοινωνία διαβίου σώμα όπως οι σύγχρονοι στρατιωτικοί, ή γενικότερα οι ειδήμονες της ιεραρχικής γραφειοκρατικής τεχνοεπιστήμης. Οι εκλεγμένοι ή κληρωμένοι ειδήμονες τελικά κρίνονται από τους χρήστες και όχι από άλλους ειδικούς, κι επομένως από τον Δήμο. (Καστοριάδης 1995: 191-2) Κι αν ο καταμερισμός του πολιτικού έργου δημιουργεί στην Αρχαία Αθήνα ένα διοικητικό μηχανισμό, αυτός δεν έχει καμία πολιτική λειτουργία κι επομένως δεν διαφοροποιεί ιεραρχικά τις πολιτικές λειτουργίες σε διευθυντικές και διευθυνόμενες (Καστοριάδης 1995: 193)¹³

Για το λόγο αυτό στην κομμουναλιστική δημοκρατία πρέπει να γίνει σαφής διάκριση της διοίκησης και της λήψης των αποφάσεων, στη διαχείριση της υλοποίησης των αποφάσεων και τη χάραξη της πολιτικής. (M Bookchin 2015: 81, 2016:500) Για παράδειγμα η απόφαση να φτιαχτεί ένας δρόμος θα λαμβάνεται από το σώμα των πολιτών του Δήμου, όμως ο σχεδιασμός και η κατασκευή του μπορεί να ανατεθεί σε κάποιο τμήμα ειδημόνων της διοίκησης. Παρόμοιες αποφάσεις σύμφωνα με τον Μπούκτσιν μπορεί να ενεργοποιούν τη δημοκρατική διαδικασία με βάση την αρχή της πλειοψηφίας, και σε όμορους δήμους, μια περιφερειακή συνομοσπονδία ή μια “εθνική” συνομοσπονδία κοινοτήτων. (Bookchin 1992: 247-8) Χρειάζεται όμως προσοχή ώστε οι αποφάσεις να μην λαμβάνονται από τη διοίκηση, που με αυτό τον τρόπο θα συγκέντρωνε την εξουσία δημιουργώντας μια νέα ιεραρχική ελίτ (Bookchin 2016: ο.π).

Στην κομμουναλιστική πόλη οι αποφάσεις θα λαμβάνονται με την αρχή της πλειοψηφίας και όχι μέσω της συναίνεσης η οποία μέσω του δικαιώματος της αρνησικυρίας (βέτο) μπορεί να οδηγήσει σύμφωνα με τον Μπούκτσιν στην “κατάργηση της ίδιας της κοινωνίας” (Bookchin 2006β: 84) Είναι καθήκον όμως της κομμουναλιστικής πολιτείας οι διαφορετικές μειονοτικές απόψεις να ενθαρρύνονται και να προστατεύονται από την πλειοψηφία. Κι αυτό γιατί οι μειονοτικές απόψεις διασφαλίζουν τη διαρκή διερώτηση και διαύγαση της ριζικής αυτοθέσμησης του κομμουναλιστικού προτάγματος και συνιστούν “ενδεχόμενες πηγές νέων διεισδυτικών επισημάνσεων και εκκολλαπτόμενων αληθειών” (Bookchin 2006β: 85 και M Bookchin 2015: 32)

Η αυστηρή εφαρμογή του λόγον δίδοναι στους εξουσιοδοτημένους εκπροσώπους των συμβουλίων, τα διαρκώς ελεγχόμενα διοικητικά καθήκοντα τους, οι σαφώς διατυπώμενες λειτουργίες τους, ο αυστηρός έλεγχος τους από τις λαϊκές συνελεύσεις θα δημιουργούν ένα πλαίσιο προστασίας της άμεσης δημοκρατίας από τη συγκέντρωση της εξουσίας προς τα πάνω συμβούλια της συνομοσπονδίας. (Bookchin 2016: 501) Πέρα όμως από το λόγον δίδοναι, και άλλες

13 Δεν είναι τυχαίο ότι στο δήμο της Αρχαίας Αθήνας, η διοίκηση αποτελούνταν αποκλειστικά από δούλους μέχρι τις υψηλότερες βαθμίδες (αστυνομία, διατήρηση δημόσιων αρχείων, δημόσια οικονομικά ...) (Καστοριάδης 1995: 193)

λειτουργίες (όπως η κλήρωση ή ανάθεση διάφορων καθηκόντων στους πολίτες) που θα αποφασίζουν οι λαϊκές συνελεύσεις, η προστασία της άμεσης δημοκρατίας και της κομμουναλιστικής κοινωνίας έγκειται στην αφοσίωση των πολιτών στις αρχές της και τελικά στην άμεση δράση, όποτε και όπου αυτή χρειαστεί. Η άμεση δράση και στην κομμουναλιστική κοινωνία θα συνεπικουρεί στην συμμετοχή των πολιτών στους θεσμούς της δημοκρατίας, θα εκφράζει την άνθιση της νέας πολιτειότητας των ανθρώπων, που διαχειρίζονται συνειδητά και ελεύθερα τις κοινές υποθέσεις τους, αποτελώντας παράλληλα τον “αντι”-θεσμό που θα αναζητά τη συνεχή ριζική εξέλιξη της αυτοθέσμησης της ελευθερίας. Κι αυτό γιατί όπως λέει κι ο Μπούκτσιν “η άμεση δράση είναι κυριολεκτικά μια μορφή ηθικής διάπλασης του χαρακτήρα, ώστε να αναλάβει το άτομο τον πιο σημαντικό κοινωνικό ρόλο που μπορεί: το να είναι ενεργός πολίτης. ... Η άμεση δράση αποτελεί ταυτόχρονα την ανάκτηση της δημόσιας σφαίρας από το εγώ, την ανάπτυξη του τελευταίου προς την κατεύθυνση της αυτοενδυνάμωσης και την κορύφωση του ως ενεργού συμμετόχου στην κοινωνία” (Bookchin 2016: 501-2). Η άμεση δράση επομένως θα είναι πηγή αναζωογόνησης της δημόσιας/ιδιωτικής σφαίρας των πολιτών, το τελικό όπλο στην υπεράσπιση αλλά και τη διαρκή ριζική αυτοθέσμηση της κοινωνίας.

Τέλος, η προστασία της κομμουναλιστικής δημοκρατίας από το κράτος αλλά και τις παραβατικές συμπεριφορές που απειλούν τις βασικές συνιστώσες της θέσμησης της απαιτεί και την ανάγκη να οργανωθεί ένα σώμα ένοπλων “από τα κάτω”, τη γειτονιά, την πόλη, την περιφέρεια και την συνομοσπονδία, μιας πολιτοφυλακής από ανακουκλωμένους καλά εκπαιδευμένους πολίτες, με δικά τους όπλα και εκλεγμένους από τους ίδιους διοικητές (Bookchin 1992: 285) Έτσι θα γίνει πραγματική η υπεράσπιση του πολιτεύματος ως έργο των ίδιων των πολιτών που θα αμύνονται από τους εχθρούς τους.

Άλλες συνιστώσες του κομμουναλισμού

Η κομμουναλιστική κοινωνία δεν θα αναδυθεί μόνο από την θέσμηση της άμεσης δημοκρατίας. Η απελευθέρωση της κοινωνίας από τα δεσμά του ιεραρχικού κονφορμισμού απαιτεί κι άλλες ριζικές θεσμίσεις της κοινωνικής ζωής.

Στην οικονομία:

Δεν μπορεί να υπάρξει πολιτική ισότητα αν υπάρχει οικονομική ανισότητα. Σε μια κοινωνία όπου το επίκεντρο της καθημερινής ζωής διατάσσεται γύρω από την οικονομία, και τις κυρίαρχες φανταστικές αξίες του εμπορεύματος, της μεγέθυνσης, του θεάματος, της κατανάλωσης, “η οικονομική εξουσία μεταφράζεται άμεσα σε πολιτική εξουσία.” (Καστοριάδης 2012: 12-13) Η κομμουναλιστική κοινωνία θα είναι ασυμβίβαστη με τη συγκέντρωση της οικονομικής εξουσίας και την κυριαρχία της πάνω στην πολιτική. (Καστοριάδης 2010: 30-1) Για το λόγο αυτό στην πορεία προς τον κομμουναλισμό “η πολιτική πρέπει να αποκτήσει την “επικυριαρχία” πάνω στην οικονομία, η ηθική πάνω στα υλικά συμφέροντα και οι απαιτήσεις της ζωής πάνω στις απαιτήσεις της επιβίωσης” Η πολιτική, η οικονομία, η ηθική το συμφέρον ως επίπεδα της νέας ελευθεριακής κοινωνίας πρέπει να βρεθούν σε μία “ νέα κοινωνική ισορροπία η οποία θα αποδώσει στο καθένα το ανάλογο βάρος”. (Bookchin 1993: 158) Η οικονομία στον κομμουναλισμό προκειμένου να επιτύχει την αρμονία στην κοινωνία οφείλει να “καθοδηγείται από την αρχή της ισότητας των ανίσων” δηλαδή την ισότητα που “είναι άρρηκτα συνυφασμένη με την ελευθερία ως αναγνώριση της ανισότητας. Η αρχή αυτή αντισταθμίζει το στίγμα των φυσικών “προνομίων” εγκαθιδρύοντας μια νέα κουλτούρα και ένα σύστημα κατανομής που θεσμίζει πολιτικά την αρχή “από τον καθένα ανάλογα με την ικανότητα του στον καθένα ανάλογα με τις ανάγκες του” Το σύστημα κατανομής ουσιαστικά θα διασφαλίζει την πρόσβαση όλων στα κοινά μέσα της ζωής ανεξάρτητα από την εργασία που είναι ικανοί να εκτελέσουν, και τις όποιες “ανισότητες” σε φυσικές, νοητικές ικανότητες και δεξιότητες. (Bookchin 1992: 264, 2016: 250 και 503) Στον κομμουναλισμό η

ισότητα δεν θα είναι ζήτημα κάποιας “αναγνώρισης δικαίου” που απλά κατανέμει πόρους και αγαθά μεταξύ των “άνισων” αλλά “ζήτημα άρρητης κοινωνικής ευθύνης”. Δηλαδή ζήτημα συλλογικού θεσμικού μετασχηματισμού που αλλάζει τις σχέσεις με τα αγαθά, αλλάζοντας τις ίδιες τις κοινωνικές σχέσεις, θεμελιώνοντας την “κοινή ιδιοκτησία και την αλληλεγγύη της κοινότητας” (Bookchin 2016: 249)

Στην κομμουναλιστική οικονομία οι κυρίαρχες κοινωνικές φαντασιακές αξίες της καπιταλιστικής κοινωνίας θα πάψουν να κατέχουν κεντρική θέση και η οικονομία θα πάρει τη θέση ενός απλού μέσου του ανθρώπινου βίου. Οι άνθρωποι θα πρέπει να παραιτηθούν από την τρελή κούρσα της αυξανόμενης κατανάλωσης σε ατομικό και κοινωνικό επίπεδο, και να δεχτούν ένα αξιοπρεπές λιτό βιοτικό επίπεδο. (Καστοριάδης 2000: 129-30) Η αγορά θα αποκτήσει την αυθεντικότητα της, που “ορίζεται από την κυριαρχία του καταναλωτή”, που πλέον με την ιδιότητα του πολίτη θα συμμετέχει στη συλλογική λήψη των αποφάσεων που θα αφορούν “τη συνολική διανομή των πόρων (ιδιωτική κατανάλωση/ δημόσια κατανάλωση, κατανάλωση/επένδυση), βοηθούμενη από μια τεχνική μέθοδο (το “σχεδιασμένο εργοστάσιο”) που θα υπόκειται σε πολιτικό έλεγχο, που επίσης θα βοηθάει στη διασφάλιση της γενικής ισορροπίας” (Καστοριάδης 1997: 413)¹⁴ Παρ’ όλα αυτά η κομμουναλιστική κοινωνία δεν θα είναι μια κοινωνία “της πείνας και της υλικής στέρησης αλλά της αφθονίας”. Η σπατάλη, η ανορθολογική κατανάλωση και το φαντασιακό της απεριόριστης μεγέθυνσης που οδηγούν στην καταστροφή θα ελέγχονται και θα σχεδιάζονται δημοκρατικά από τις λαϊκές συνελεύσεις αντικαθιστώντας τις ατομικές εκκεντρικότητες στη φιλελεύθερη ή ελευθεριάζουσα μορφή τους. (M Bookchin 2015: 25-6)

Παράλληλα χρειάζεται να γίνει μια προσπάθεια ώστε η σύγκρουση των ταξικών - κοινωνικών συμφερόντων που μπορεί να προκύπτει από την οικονομία να μην είναι ο κυρίαρχος συντελεστής του σχηματισμού των πολιτικών στάσεων. (Καστοριάδης 1995: 195) Πώς μπορούν οι σημερινές διαφορές στον πλούτο να συμφιλιωθούν με την έννοια των κοινών της πολιτικής; Πώς γίνεται να γεφυρωθούν οι διαφορές στα ταξικά οικονομικά στάτους;

Η λύση βρίσκεται σε μια ελευθεριακή δημοτική πολιτική που θα στοχεύει στην δημοτικοποίηση των μέσων παραγωγής και της οικονομίας γενικά, τη διεύθυνση τους από τον Δήμο στα πλαίσια της γενικής κοινωνικής αυτοδιεύθυνσης. Η διέξοδος της υπέρβασης των αντιφάσεων μεταξύ των διαφορετικών οικονομικών συμφερόντων μετά τον καπιταλισμό, δεν μπορεί να είναι ούτε η κολλεκτιβοποίηση της βιομηχανίας κι ο εργατικός έλεγχος των βιομηχανικών μονάδων, που βασίζεται σε μια μορφή συμβολαίων και συμφωνιών μεταξύ “συλλογικών καπιταλιστών”, και οδηγεί στην επαναιδιωτικοποίηση της οικονομίας, ούτε η εθνικοποίηση της παραγωγής που οδηγεί στην γραφειοκρατική ιεραρχική διεύθυνση της. Ο ελευθεριακός δημοτισμός πολιτικοποιεί την οικονομία και την διαχέει στη δημόσια σφαίρα. Έτσι η οικονομική πολιτική

14 Η αλήθεια είναι πως ο Καστοριάδης φαίνεται να θεωρεί πως στο πρόταγμα του, η αγορά θα μπορεί να παίζει τον αυθεντικό ρόλο που προσδοκούσε ο κλασικός φιλελευθερισμός όσον αφορά τα ειδικά αγαθά. Γράφει “Σε μια αυτόνομη κοινωνία πρέπει να υπάρχει αληθινή αγορά, και όχι μόνο μια ελευθερία αλλά και μια κυριαρχία του καταναλωτή: **οι καταναλωτές είναι εκείνοι που πρέπει να αποφασίζουν ποια είναι τα ειδικά αγαθά** που πρέπει να παραχθούν για την κατανάλωση, **μέσω της καθημερινής ψήφου που αποτελούν οι αγορές του**, και όπου κάθε ψήφος είναι ισάξια με τις άλλες.” (Καστοριάδης 2010: 253) Η αγορά στην κομμουναλιστική οικονομία δεν θα κυριαρχείται από ολιγοπώλια και μονοπώλια, ούτε χρηματιστήρια, και κεφάλαια που ορίζουν τις τιμές στην αγορά. Οι τιμές θα καθορίζονται από το πραγματικό κόστος, και το χρήμα θα πάψει να είναι μέσο ατομικής συσσώρευσης πλούτου και απόκτησης μέσων παραγωγής. Απελευθερωμένο από την φαντασιακή του θέσμιση ως κεφάλαιο θα μπορεί να παίξει το ρόλο του ως μέσο ανταλλαγής, που διευκολύνει τις συναλλαγές στις πολύπλοκες σύγχρονες κοινωνίες μας. (Καστοριάδης 2010: 30-31, 249-50) Όπως είδαμε όμως πως ο ρόλος για την αγορά των ειδικών αγαθών που θέλει ο Καστοριάδης, λειτουργεί αλληλεξαρτώμενα με τη δημοκρατία των λαϊκών συνελεύσεων, που θα αποφασίζουν τα ζητήματα που αφορούν το σχεδιασμό της διανομής των πόρων και της διανομή του “εθνικού” προϊόντος σε συνολική κατανάλωση και επένδυση, τους τομείς αυτής της διανομής (παιδεία, υγεία κλπ) Τα θέματα αυτά όπως λέει χαρακτηριστικά δεν μπορούν “να αποφασισθούν με λογικό τρόπο από το απλό παιχνίδι των δυνάμεων της αγοράς” (Καστοριάδης 2010:253-4). Θα δούμε παρακάτω πως ο Μπούκτσιν διαφοροποιείται κατά πολύ με την ουσία της πρότασης του Καστοριάδη προτείνοντας άλλους θεσμούς οικονομικής θέσμισης.

διαμορφώνεται στις συνελεύσεις των πολιτών, που εργάζονται από κοινού για να πετύχουν το γενικό συμφέρον, υπερβαίνοντας τα ιδιωτικά συμφέροντα τους. Οι πολίτες δεν λογίζονται πλέον ως “εργάτες”, “αγρότες”, “επαγγελματίες”, ή άλλη επαγγελματική ομάδα με ειδικά συμφέροντα. Με τον τρόπο αυτό ο διαχωρισμός καθημερινής ζωής και καθημερινής εργασίας που επικρατεί στη σύγχρονη καπιταλιστική οικονομία ξεπερνιέται και επανέρχονται στο προσκήνιο οι ανάγκες και οι επιθυμίες των πολιτών, αλλά και η δημιουργικότητα στην παραγωγική διαδικασία. Με τον τρόπο αυτό η κομμουναλιστική οικονομία βοηθά στη “διάπλαση της σκέψης και του αυτοπροσδιορισμού” των ανθρώπων. (Bookchin 1992: 262-3, 2006β: 75-6, 2015: 28 κ.α)

Η οικονομία της κομμουναλιστικής κοινωνίας οφείλει να θεσμίσει δύο ακόμα διαδικασίες που καταργούν την λογική της ανταποδοτικότητας και της ανταλλαγής, του δανείου ακόμα και της αλληλοβοήθειας. Το ένα ζήτημα αφορά την επικαρπία δηλαδή την “ελευθερία των ατόμων μιας κοινότητας να ιδιοποιούνται πόρους μόνο και μόνο, επειδή τους χρησιμοποιούν. Οι πόροι αυτοί ανήκουν στους χρήστες για όσο χρόνο χρησιμοποιούνται. Επομένως, η λειτουργία αντικαθιστά τη δική μας ιερή έννοια της κατοχής” και της κυριότητας λόγω εργασίας και/ή ιδιοκτησίας. (Bookchin 2016: 130) Η κοινωνική συνύπαρξη αυτοθεσμίζεται στις σχέσεις αλληλεγγύης και όχι σε μια λογιστική αριθμητική ορθολογικότητα “τίμιων” και “δίκαιων” κρατικών οικονομικών προϋπολογισμών. (Bookchin 2016: 131)

Το δεύτερο ζήτημα αφορά και εδώ τη δυνατότητα των κοινοτήτων να υπερβούν την τοπική κλειστή τοπικιστική στενόμυαλη αντίληψη περί αυτάρκειας και να οργανώσουν το συντονισμό των οικονομιών τους σε συνομοσπονδιακό επίπεδο. (Bookchin 1992: 264) Η οικονομία όπως και ολόκληρη η κομμουναλιστική κοινωνία θα οργανώνεται σε συνομοσπονδίες. Οι κομμουναλιστικοί οικονομικοί θεσμοί θα πρέπει να ισορροπούν ανάμεσα στο δίπολο μεταξύ αυτάρκειας και συστήματος ανταλλαγής στην αγορά, μέσω του μοιράσματος των αγαθών μεταξύ των κοινοτήτων σύμφωνα με τις ανάγκες τους. Αυτό δεν μπορεί να επιτευχθεί ούτε από “συνεργατικές καπιταλιστικές κοινότητες που βαλτώνουν σε ανταποδοτικές ανταλλακτικές σχέσεις” (M Bookchin 2015: σελ 71-2)

Εργασία:

Η εργασία στην κομμουναλιστική κοινωνία θα απελευθερωθεί τόσο από την ιεραρχική διάταξη της στα πλαίσια της κρατικής και καπιταλιστικής παραγωγής αγαθών και υπηρεσιών, όσο και από τον στεγνό ορθολογικό καταμερισμό σε μονότονα, καταναμημένα “επιστημονικά” στο χώρο και στο χρόνο καθήκοντα, με σκοπό την αύξηση της παραγωγικότητας και το κέρδος. Ένας συνειδητός επανασχεδιασμός της διαδικασίας παραγωγής και κατανάλωσης, με αρχή την συνύπαρξη ανθρώπων και φύσης θα οδηγήσει στην κατάργηση του ακρωτηριασμού της δημιουργικότητας της εργασίας. Ο Καστοριάδης φαντάζεται πως μέσω της αυτοκυβέρνησης της εργασίας, της διαχείρισης της παραγωγής από τους παραγωγούς, την κατάργηση της ιδιωτικής και κρατικής διευθύνουσας γραφειοκρατίας οι πολίτες θα σταματήσουν να είναι “δούλοι στην εργασία τους πέντε ή έξι μέρες την εβδομάδα, και ελεύθεροι τις πολιτικές Κυριακές.” (Καστοριάδης 2010: 30-1) Η εργασία θα πάψει να πωλείται στην αγορά εργασία ως εμπόρευμα κι επομένως δεν θα διατηρηθεί η ιεραρχία μισθών και εισοδημάτων, που τρέφει τις οικονομικές και πολιτικές ελίτ. (Καστοριάδης 2010: 250)

Η χρήση της τεχνολογίας και η έρευνα της θα προσαρμοστεί στην κομμουναλιστική αντίληψη τόσο για τη φύση όσο και για την κοινωνία. Παράλληλα θα οργανωθεί η αντικατάσταση της άσκοπης, κοπιαστικής, αποκτηνωτικής και χωρίς συναίσθημα εργασίας από τη δημιουργία και την τέχνη αντί της μηχανοποίησης. Η έμφαση πλέον θα δίνεται στον ελεύθερο χρόνο για τέχνη και συμμετοχή στα κοινά, στις αποκεντρωμένες πόλεις που θα δένουν αρμονικά με τους πόρους της περιφέρειας τους. (Bookchin 2006α:47-8, 2008: 57-59, κ.α, Καστοριάδης 1981: 36, 1991α:299-300 κ.α)

Η αναγκαιότητα της ύπαρξης ενός βιομηχανικού τρόπου οργάνωσης της εργασίας σε μονάδες μεγάλης κλίμακας αν και θα είναι απόφαση των δημοκρατικών διαδικασιών διαβούλευσης των ελευθεριακών Δήμων, μάλλον θα αμφισβητηθεί αφού νέες αξίες και νέες τεχνικές οικονομικού και τεχνικού υπολογισμού θα επινοηθούν. Όμως πιθανά θα διατηρηθούν κάποιες μεγάλης κλίμακας μονάδες γιατί “για ένα πλήθος προϊόντων, η παραγωγή είναι πρακτικά αδιανόητη σε μικρή κλίμακα: ...” (Καστοριάδης 1991α: 299-300) Μολονότι ο Καστοριάδης πιστεύει πως ο Μπούκτσιν διαφωνεί με την ύπαρξη μεγάλων μονάδων, ο τελευταίος φαίνεται να συμφωνεί με την ανάγκη υπέρβασης της βιομηχανικής οργάνωσης αλλά και με την πιθανότητα να διατηρηθούν κάποιες βιομηχανικές μονάδες. Λέει χαρακτηριστικά πως οι πλέον επίπονες εργασίες “περισσότερο κοντά στον τύπο των παραγωγικών τεχνών (εννοεί τις γεωργία, κτηνοτροφία, κυνήγι κλπ) παρά σε εκείνον της βιομηχανίας”, θα μπορούσαν να γίνονται “εκ περιτροπής εξίσου εύκολα με τις θέσεις δημόσιας ευθύνης”. (Bookchin 2016: 509) Σε έναν κόσμο “όπου η φετιχοποίηση των αναγκών” θα δώσει τη θέση της “στην ελευθερία της επιλογής αναγκών, η ποσότητα στην ποιότητα, ο κακοήθης εγωτισμός στη γενναιοδωρία και η αδιαφορία στην αγάπη, θα μπορούσαμε να περιμένουμε ότι η βιομηχανοποίηση θα αντιμετωπιζόταν ως προσβολή των ανθρώπινων ψυχολογικών ρυθμών, και ότι οι επαχθείς χειρωνακτικές δουλειές θα αναδιαμορφωνόταν σε συλλογικά εγχειρήματα με περισσότερο εορταστικό παρά εργασιακό χαρακτήρα.” (Bookchin 2016: 509) Παρόλα αυτά όπως και ο Καστοριάδης δεν αποκλείει τη συνεργατική λειτουργία κάποιων βιομηχανικών μονάδων – μικρά χυτήρια, μηχανουργεία, επιχειρήσεις κοινής ωφέλειας – αλλά τονίζει πως η διατήρησή τους ή επιστροφή σε πιο παραδοσιακές μορφές οργάνωσης της παραγωγής, θα είναι ζήτημα των ελευθεριακών Δήμων. (Bookchin 2016: σπ)

Η αποκέντρωση των πόλεων μέσω του συνομοσπονδισμού

Στην κοινωνία του γενικευμένου κονφορμισμού οι μεγαπόλεις, με τις μεγαδομές τους σε όλα τα σημεία της καθημερινής ζωής των ανθρώπων, στο δημόσιο και δημόσιο/ιδιωτικό χώρο, αναδύονται χωροχρονικά ως φυλακές, που διαπερνούνται από τις ροές του χρήματος, των εμπορευμάτων, της δύναμης, του θεάματος, και της επιτήρησης. Μολονότι είναι εύκολο οι σύγχρονες πόλεις να αποκεντρωθούν πολιτικά, υπάρχει πρόβλημα όσον αφορά στη διοικητική λειτουργική τους αποκέντρωση για να την ικανοποίηση των αναγκών, την κατασκευή υποδομών και την υλικοτεχνική υποστήριξη, την παροχή αγαθών και υπηρεσιών όπως της υγείας, της καθαριότητας κλπ στους πολίτες. (Bookchin 1992: 246-7) Ο ελευθεριακός δημοτισμός απαιτεί την αποκέντρωση και τη διάχυση της θέσμησης της νέας κοινωνίας στο χώρο. Η αποκέντρωση, όπως γράφει ο Μπούκτσιν δεν θα είναι ένας “ασυνάρτητος διασκορπισμός του πληθυσμού στην ύπαιθρο σε μικρά απομονωμένα νοικοκυριά ή σε κομμούνες αντικουλτούρας, όσο σημαντικές κι αν είναι οι τελευταίες”, μπορεί κάλλιστα να ενεργηθεί μέσα στις υπάρχουσες πόλεις αν αυτές ως κοινωνικά θεσμισμένοι χωροχρόνοι αποκτήσουν τέτοιες διαστάσεις ώστε, όπως λέει κι ο Αριστοτέλης, οι πολίτες να μπορούν να αντιλαμβάνονται συνολικά την πόλη τους με μια ματιά. (Bookchin 2008: 103)

Οι κομμουναλιστικές πόλεις θα αναδύονται ως “πολιτικές ενότητες βάσης της τάξεως των 10 – 30 χιλιάδων ενηλίκων πολιτών” που θα αυτοκυβερνούνται μέσα από τις συνελεύσεις τους, τους εξουσιοδοτημένους ανακλητούς αιρετούς τους, οι οποίοι θα πρέπει να δίνουν αναφορά στους πολίτες για τα πεπραγμένα τους μεταξύ δυο συνεδριάσεων της γενικής συνέλευσης. (Καστοριάδης 2012: 22) Όπως είδαμε και πιο πάνω ο συντονισμός μεταξύ των συνελεύσεων βάσης θα γίνεται αναγκαστικά μέσω ανακλητών ανά πάσα στιγμή εξουσιοδοτημένων προσώπων, στα διάφορα επίπεδα της συνομοσπονδίας.¹⁵ Αυτοί θα συνθέτουν ένα “δίκτυο διοικητικών (διαχειριστικών)

¹⁵ Ο Καστοριάδης εισάγει στο σημείο αυτό το δημοψήφισμα ως εργαλείο για τη λήψη σημαντικών αποφάσεων που θα παίρνονται από το λαό μετά από επαρκή συζήτηση κι ενημέρωση. (Καστοριάδης 2012: 21) Ο Μπούκτσιν δεν αναφέρεται σε παρόμοια εργαλεία διαμεσολάβησης, αντίθετα εμπιστεύεται την αρθρωτή και προς τα πάνω ανάδυση της συνομοσπονδίας μέσα από τα διάφορα επίπεδα συμβουλίων της, που θα απαρτίζονται από ανακλητά

συμβουλίων” η λειτουργία των οποίων θα είναι καθαρά διοικητική και πρακτική. Σε καμία περίπτωση τα συνομοσπονδιακά συμβούλια δεν θα χαράσσουν πολιτική, δεν θα αντιπροσωπεύουν και κατά συνέπεια δεν αντικαθιστούν τη δημοκρατία των λαϊκών συνελεύσεων. Με τον τρόπο αυτό η εξουσία θα ρέει διαρκώς από τις συνελεύσεις στα συμβούλια διοίκησης και όχι το αντίστροφο. (M Bookchin 2015: 70-71 και 81, 1992:xiix-xx και 297)¹⁶

Όπως στην πόλη έτσι και στη συνομοσπονδία οι αποφάσεις που θα αφορούν ακραίες περιπτώσεις συνελεύσεων, κοινοτήτων και δήμων (που πιθανά θα στρέφονται με τις αποφάσεις τους εναντίον βασικών αρχών της συνομοσπονδίας όπως είναι η παραβίαση ανθρωπίνων δικαιωμάτων ή οικολογικών παραβάσεων και λοιπά) θα συντονίζονται στη βάση της αρχής της πλειοψηφίας. Στις περιπτώσεις αυτές η πλειοψηφία σε μία τοπική ή περιφερειακή συνομοσπονδία θα έχει κάθε δικαίωμα να αποτρέψει αυτή την παρανομία μέσω του συνομοσπονδιακού συμβουλίου της. Αυτό δεν θα συνιστά άρνηση της δημοκρατίας αλλά επιβεβαίωση της κοινής συμφωνίας από όλους στα ζητήματα αρχών. Και πάλι η προστασία των θεμελιωδών ελευθεριακών αρχών θα γίνεται από την πλειοψηφία των λαϊκών συνελεύσεων μέσω των συνομοσπονδιακών εξουσιοδοτημένων μελών των συμβουλίων. Επομένως η χάραξη της πολιτικής παραμένει ακόμα στη βάση, αλλά η διαχείριση της θα αναθέτεται στο συνομοσπονδιακό δίκτυο ως όλον. (M Bookchin 2015: 81)

Με τη συμμετοχική συνομοσπονδη αυτοοργάνωση της πολιτικής και της διοίκησης μπορούν οι πόλεις να αποκεντρωθούν σε δίκτυα αυτόνομων κοινοτήτων, που θα συνθέτουν μεγαλύτερες ενώσεις αυτοθέσμησης της ελευθεριακής οικολογικής κομμουναλιστικής κοινωνίας, χωρίς να κινδυνεύουν από την στενομαλιά του τοπικισμού και την τυρρανία της έλλειψης δομών να καταλήξουν ξανά στην αγκαλιά του κράτους και τον εθνικό και παγκόσμιο καταμερισμό εργασίας. (Bookchin 1992: 297-298, 2015: σελ 71-2)

Κουλτούρα- Παιδεία:

Η κομμουναλιστική κοινωνία για να λειτουργήσει χρειάζεται μια νέα κουλτούρα, και κοινωνικοποιημένους σε αυτή ανθρώπους, οι οποίοι μπορούν με πάθος να υποστηρίξουν τις δημόσιες υποθέσεις, πέρα από τα ιδιωτικά τους συμφέροντα. Σε μια κοινωνία που για αιώνες, γενιές και γενιές κοινωνικοποιούνται στην ιδιωτέυση, όπου οι οικονομικές αξίες έχουν μεγαλύτερη αξία από την ανθρώπινη και μη ανθρώπινη ζωή, η παιδεία είναι σημαντική στην διαπαιδαγώγηση των νέων πολιτών. (Καστοριάδης 2010: 30-1 κ.α, Bookchin 1992: 299 κ.α)

Η ελευθεριακή κοινωνία θα πρέπει καλλιεργεί την αρχή της συνύπαρξης των ανθρώπων μεταξύ τους και με τη μη ανθρώπινη φύση, πέρα από το κυρίαρχο φαντασιακό της αγοράς και του κράτους. Και συνύπαρξη σημαίνει αφοσίωση στην κοινότητα και διαρκής επιβεβαίωση της ρητούς αυτοθέσμησης που ηνιοχείται από την κριτική γνώση, την εκπαίδευση και συμμετοχή στα κοινά, και την αλληλεγγύη. (Bookchin 1992: 250-251) Στη βάση αυτή η ελευθεριακή παιδεία θα έχει ως στόχο να διαμορφώσει προσωπικότητες που μπορούν να ζήσουν ελεύθερα, υπεύθυνα, και δημιουργικά στην κομμουναλιστική κοινωνία. Σε αντίθεση με τη διαβίου διδασκαλία για την απόκτηση πληροφοριών, που εκλαμβάνονται ως επαγγελματικές δεξιότητες για την προσαρμογή τους στις ανάγκες της αγοράς και του κράτους. “Η αριθμητική είναι αναγκαία για να ζήσεις”, αλλά δεν είναι παιδεία όπως έλεγε ο Καστοριάδης. (Καστοριάδης 2012: 22) Μέσω της ελευθεριακήςσχόλης θα ανατρέφονται πολίτες για να αναλάβουν τις τύχες της πόλης στα χέρια τους, ως πολίτες αλλά και ως λειτουργοί της με την ανάθεση των εκάστοτε καθηκόντων τους. Στα σχολεία του κομμουναλισμού τα άτομα θα μάθουν να χρησιμοποιούν τους κανόνες της λογικής, του

εξουσιοδοτημένα μέλη. Όπως και να έχει οι διαδικασίες λήψης των αποφάσεων θα αποφασίζονται από το λαό, και οφείλουν να λαμβάνουν υπόψη τους: την συμμετοχή όλου του λαού σε αυτή, την εξάντληση όλων των δυνατοτήτων διαμόρφωσης των ευρύτερων δυνατών συναινέσεων, την εξαντλητική συζήτηση και συμμετοχή των πολιτών στην απόφαση.

16 Κάπως έτσι υλοποιείται και το γνωστό σύνθημα των Ζαπατίστας για τη διοικητική τους οργάνωση όπου ακόμα και στο στρατό του EZLN οι υποδιοικητές του έχουν για διοικητή τον ο Λαό.

αναστοχασμού και του διαλόγου, και όχι τις καταστροφικές αξίες της αγοράς όπως την αριθμητική λογιστική του ατομικού συμφέροντος, της συσσώρευσης και κατοχής βαθμών, τίτλων σπουδών, εμπορευμάτων, απολαύσεων κλπ. (M Bookchin 2015: 72)

Η αγωγή των ατόμων δεν θα είναι δογματική ακόμα και αν το δόγμα περικλείει τις αξίες που ο ελευθεριακός δημοτισμός θα θεσμίζει ως λόγο και ως πράξη. Η παιδεία οφείλει να διαπαιδαγωγεί πολίτες με “τρόπο κριτικό”. Η κριτική μετάδοση της γνώσης, πρέπει να καλλιεργεί την αριστοτελική αρχή της φρόνησις και να στέκεται ενάντια στην κυριαρχία της φαντασιακής ψευδαίσθησης που θέλει τη γνώση ως ειδημοσύνη απαραίτητη για την διαρκή επέκταση της οικονομίας και βασική προϋπόθεση της ατομικής και συλλογικής ευτυχίας. (Καστοριάδης 2010: 295) Στην περίπτωση αυτή, το κριτικό πνεύμα των νέων ανθρώπων δυνητικά θα “ανοίγει το κουτί της Πανδώρας (και) με την αμφισβήτηση των δεδομένων θεσμών, η δημοκρατία γίνεται κίνημα διαρκούς αυτοθέσμησης της κοινωνίας, δηλαδή νέος τύπος καθεστώτος, με την πλήρη έννοια του όρου.” (Καστοριάδης 2000: 277-8)

Η νέα κουλτούρα θα αναδυθεί και από μια νέα σχέση των ανθρώπων με τη φύση. Η κομμουναλιστική κοινωνία δεν θα είναι αφέντης και κτήτορας της φύσης. Η υποταγή της κοινωνίας συνδέεται με την υποταγή της φύσης και οδηγεί στην καταστροφή και των δύο. (Καστοριάδης 2010: 293) Αναγνωρίζοντας πως η κοινωνία ερείδεται στην φύση, όχι με την έννοια κάποιου φυσιοκρατικού ντεντερμινισμού, η σχέση της με αυτή θα πρέπει να είναι μια σχέση αμοιβαίας συμπληρωματικότητας και συνύπαρξης. (Καστοριάδης 1985: 335-6, Bookchin 1987) Η αναγνώριση αυτή υποστηρίζει άνετα τη βασική κομμουναλιστική αντίληψη για τη διαχείριση των αναγκών και των επιθυμιών μας στην προοπτική της απομεγέθυνσης, έξω από τον καταστροφικό κύκλο της υπερσυσσώρευσης. Ο σχεδιασμός σε “ανθρώπινη” και φυσική κλίμακα πολυχρηστικών βιομηχανικών εγκαταστάσεων, για την παραγωγή αγαθών και μέσων παραγωγής που θα διαρκούν πολλές γενιές, η εφαρμογή του “νόμου της επιστροφής” μέσω της ανακύκλωσης των οργανικών απορριμάτων, της κομποστοποίησης, της επαναχρησιμοποίησης των υλικών, η χρήση των ανανεώσιμων πηγών ενέργειας και των οργανικών μορφών καλλιέργειας για την ικανοποίηση των αναγκών της συνομοσπονδίας, θα είναι προτεραιότητα για την κομμουναλιστική κοινωνία. (Bookchin 2016: 509)

Χωρίς τέλος, πάντα από την αρχή

Ο κομμουναλισμός ή ελευθεριακός συνομοσπονδιακός δημοτισμός δεν περίμενε να ανακαλυφθεί από αυτό το κείμενο. Σιγοκαίει μέσα στην ανθρώπινη ιστορία, αναδύθηκε και συνεχίζει να αναδύεται στους αγώνες των “από κάτω” ως σπέρμα της δυνητικής δημιουργίας μιας κοινωνίας ελευθερίας, ισότητας και αλληλεγγύης. Ο Καστοριάδης και ο Μπούκτσιν από διαφορετικές αφετηρίες κατάφεραν να εντοπίσουν και να μας προσφέρουν με διαύγεια, ίσως τον πιο σύγχρονο μακρόπνοο άνεμο της ελευθερίας. Δεν είναι οι μόνοι και σίγουρα δεν είναι οι τελευταίοι. Το πιο σίγουρο από όλα όμως είναι, πως και χωρίς αυτούς, οι λαοί και στις μέρες μας ανεβαίνουν στην σκηνή τις ιστορίας με παρόμοια εγχειρήματα που ρητά ή όχι σπέρνουν στις πράξεις τους, αυτούς τους ίδιους σπέρους που περιέγραψαν με τους αγώνες του οι “από κάτω” στη σύγχρονη εποχή. Τα πρώτα βήματα της ρωσικής επανάστασης πριν την γραφειοκρατικοποίηση της, η ισπανική αναρχοσυνδικαλιστική επανάσταση, η ουγγρική επανάσταση, ο Μάης του ‘68, το ιταλικό φθινόπωρο της αυτονομίας, οι Ζαπατίστας, ο συνομόσπονδος δημοτισμός της Ροτζάβα, τα κινήματα των “από κάτω” που φέρουν τα σπέρματα της κοινωνικής εξέγερσης και δημιουργίας και αναδύονται ως κομμουναλισμός. Όμως όπως και η ανακάλυψη του τρόχου χρειάστηκε να κυλήσει σε άπειρους δρόμους και χιλιάδες χρόνια ιστορίας για την τελειοποίηση του, έτσι και το Χάρτης του κομμουναλισμού χρειάζεται να κυλήσει μέσα στο δρόμο της δικής μας ιστορίας. Της ιστορίας που πράττουν οι άνθρωποι χωρίς Θεούς και χωρίς Αφέντες. Με γνώμονα το λόγο και τις πράξεις τους. Και η ιστορία των ανθρώπων δεν έχει τέλος, ρέει ξανά και ξανά, εκκινώντας πάντα από την

αρχή. Σειρά τώρα έχει ο στοχασμός, κι ο αναστοχασμός, ο διάλογος και η κριτική. Ας οπλίσουν οι ιδέες μας.

Βιβλιογραφία – αναφορές

- Bookchin Murray (2016) Η οικολογία της ελευθερίας, Η ανάδυση και η διάλυση της Ιεραρχίας, Εκδόσεις Αντιγόνη
- (2015) The next revolution. Popular assemblies and the promise of direct democracy
- (2011) Άκου μαρξιστή, Διεθνής Βιβλιοθήκη
- (2008) Η οικολογία της ελευθερίας, Διεθνής Βιβλιοθήκη
- (2006 α) Social Ecology and Communalism, AK Press
- (2006 β) Το πρόταγμα του κομμουνισμού. Εκδόσεις Αλεξάνδρεια
- (2005) Κοινωνικός ή Life style αναρχισμός. Ένα αγεφύρωτο χάσμα. Ισνάφι
- (1993) Η σύγχρονη οικολογική κρίση, Βιβλιοπέλαγος
- (1996) Bookchin Murray/ Biel Janet “Advisory Board Resignation Letter” στο Democracy and Nature Σεπτέμβριος 1996, Ανάκτηση από http://www.democracynature.org/vol3/biehl_bookchin.htm 21/8/18 ώρα 10:38
- (1992) Urbanization with out cities the Rise and decline of citizenship, Black rose Books, New york
- (1987) Deep Ecology versus Social Ecology, A Challenge for the Ecology Movement 1987 Ανάκτηση από theanarchistlibrary.org
- Καστοριάδης Κορνήλιος (2012): Η δυνατότητα μιας αυτόνομης κοινωνίας, Στάση Εκπίπτοντες
- (2010): Ακυβέρνητη κοινωνία, Εκδόσεις Ευρασία.
- (2005) Figures of the thinkable. Ηλεκτρονική Έκδοση, Ανάκτηση από notbored.org, 25/8/2018
- (2000): Η άνοδος της ασημαντότητας, Εκδόσεις Ύψιλον
- (1998) : Η ορθολογικότητα του καπιταλισμού, Εκδόσεις Ύψιλον
- (1997): the Castoriadis Reader, Translator David Ames Curtis, Blackwell Publishers
- (1995): Χώροι του ανθρώπου, Εκδόσεις Ύψιλον
- (1992): Ο θρυμματισμένος κόσμος, Εκδόσεις Ύψιλον
- (1991α): Τα σταυροδρόμια του λαβύρινθου, Εκδόσεις Ύψιλον
- (1991β): Philosophy, politics, autonomy, Oxford University Press, Edited David Ames Curtis
- (1985): Η φαντασιακή θέσμιση της κοινωνίας, Εκδόσεις Ράππα
- (1981): Από την οικολογία στην αυτονομία, Εκδόσεις Κέδρος
- (1987) David Ames Curtis , “On the Bookchin/Biehl Resignations and the Creation of a New Liberatory Project” Boston--Paris, Ανάκτηση από <http://agorainternational.org/dnweb1.html> Ημερ 21/8/2018 Ώρα 10.30
- (2006α) ,"Addendum,"Or the Cornelius Castoriadis/Agora International Website Receives a Threat, Ανάκτηση από <http://agorainternational.org/dnweb2.html> 22/8/2018 ώρα 13.00
- (2006β) A Second, Interim Response, WHAT HAS HAPPENED SO FAR? Paris, Ανάκτηση από <http://agorainternational.org/dnweb3.html> 22/8/2018 . 17:15